

GRUNDTVIG OG DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING

Af KAJ THANING

Birkedal fortæller¹⁾, at han i Marts 1848 var i København med en jysk Deputation. Der var stort Røre i Byen, Kongen var kommet Folket i Møde, Krigen stod for Døren, og en fri Forfatning ligeledes. „Alle var vi henrevne af „Aanden fra 1848“, og hvor man bevægede sig i Staden, saa man Løftelse og alvorsglade Aasyn. Jeg besøgte da naturligvis Grundtvig; men han var ikke glad, tværtimod underlig feberagtig irriteret. Han billigede slet ikke Folkerøret og den store Massedemonstration, der gik ud paa at faa Kongens Enevælde afløst af en saakaldt Konstitution. Det stred altfor meget mod hans gamle politiske Løsen: Kongehaand og Folkestemme begge stærke, begge fri. Han var i de Dage som en Løve, der fnyser i sit Bur.“

Naar Grundtvig senere (19. April) taler om Tiden efter den nye Konges Tronbestigelse som „hine Mørkets og Sorgens uforglemmelige Dage“²⁾, har han imidlertid glemt, hvordan han gik rundt som en Løve i sit Bur paa Grund af den indenrigspolitiske Situation i Martsdagene. Nej, nu tænker han kun paa den Fare, Danmark var kommet i paa Grund af Kongens statspolitiske Programerklæring af 21. Januar. Frederik VII erklærede her, at han „vilde omfatte samtlige Landsdeles Beboere med lige landsfaderlig Kærlighed“. Han vilde altsaa fortsætte sin Forgængers Helstatspolitik og trodse den Udvikling, der *maatte* føre til Adskillelse mellem Dansk og Tysk. Han vilde sætte Danmarks Eksistens paa Spil.

Heroverfor saa Grundtvig kun een Udvej: at søge at vække Danmark til Bevidsthed om sig selv. Derfor havde han den Plan at opfordre danske Mænd og Kvinder i hele Riget til at forene sig til et Selskab, der „bar det danske Navn“, saa Tyskerne kunde se, at vi var der, og saadan at Danskerne kunde gøre sig selv klart, at *de* var der.

Men i den Forbindelse siger han: „Hvi jeg, desuagtet, ikke rørde mig offentlig, uden hvor jeg havde det evige Riges Ord at føre, det kom

af den Tvivlraadighed, hvori jeg befandt mig, ikke om, *hvad* der nærmest var for Dansken at gjøre, men om *hvorvidt* jeg kunde stille mig i Spidsen uden derved at skade den Sag, jeg vilde gavne . . . Da jeg . . . hverken er eller har nogensinde villet være enten Partimand eller Partihøvding, og derhos aldrig har villet eller kunnet *dølge*, at jeg er christelig Præst og nordisk Skjald, saa er min Stilling, trods al dens Folkelighed, dog saa besynderlig eremitisk, at hvor det gælder om øieblikkelig giennemgribende Virkning for Folket, maa jeg være lige saa tvivlraadig, som jeg i alle andre Henseender er sikker i min Sag.“

Men nu i April ser han lettet tilbage. Det, som var umuligt for ham at forudse, var nu sket. Martsdagene førte til et lykkeligt Resultat. Revolutionen var undgaet, og Konge og Folk stod nu hinanden saa nær som næppe i flere Aarhundreder. Der forelaa derfor nu en helt ny Situation, Grundtvig skulde tage Stilling til. Han havde intet gjort for at fremkalde den, tværtimod havde han staaet tvivlraadig ved sit Vindue og set Folketoget bevæge sig mod Kongens Slot. Han havde over for Enkedronnigen beklaget, at Kristian VIII ikke havde givet en folkelig Grundlov³⁾, men nu var Løftet om en Grundlov givet. Og nu var saa at sige den danske Forening stiftet, hverken paa hans eller andres Opraab, men paa de slesvigholstenske Oprøreres „Opraab“⁴⁾. Det var det, Grundtvig paa sit Sprog kaldte et Kæmpeskridt.

I Slutningen af April trykker han den eneste Tale, han — 14. Marts — holdt uden for Kirken „i den mørke Overgangstid“⁵⁾, idet han dog i en Fodnote kalder den „sagtens forældet“. Hvis dens Indhold og Stemning er fastholdt under den senere Udarbejdelse til Trykken, hvad Grundtvig selv mener, vidner den om Oplagthed og om Skred i hans politiske Tankegang. Han værger sig direkte mod den Mistanke, at han vil „klinke Former, som Tiden har knust“. Hans gamle Valgsprog fra Englandsrejserne: „Kendsgerninger er haardnakkede Krabater“ dukker ogsaa op i denne Tale. Og man mærker da ogsaa, at Kendsgerningerne, Begivenhedernes Forløb, har gjort stærkt Indtryk paa ham.

Han begynder Talen med at sige, at Folk i de senere Aar har kaldt Tiden en bevæget Tid. Men han har da smilet, for i hans Øjne var det en stille Tid. „Ja, det har i hele den Menneske-Alder, som jeg fristes til at kalde Metternichs og weiter nichts, lige fra 1815 til 1848, været en meget stille Tid; men nu er Tiden da ogsaa blevet, man kan vel ikke sige „ordenlig“, men dog dygtig bevæget, og det sørger jeg ingenlunde over, thi af to onde Ting skal man vælge den mindste, og Frihed uden Orden har, i det mindste siden jeg først saae Engeland, altid været mig et mindre Onde end Orden uden Frihed.“

Og nu — en Uge før Folketoget til Kongen — aflægger han „en Slags politisk Troes-Bekjendelse“ og erklærer sig ikke blot for meget

kongeligsindet, men, som han i den sidste Tid har mærket, det er ham ikke længer nok at have en Konge, „men jeg har selv Lyst til at være en lille Konge og at see lutter Smaa-Konger rundt omkring mig, naar vi blot har lært den ædleste af alle Konster: den kongelige Konst at beherske sig selv.“

Med andre Ord: han anbefaler en „vel ingenlunde magtesløs,“ men dog kun raadgivende Folkestemme. Han tror ikke paa „de konstige, saakaldte frie Former, der naar de . . . skulde herske uindskrænket, vilde . . . gøre os alle til Trælle, saa det blev kun Dødens Frihed paa Livets Bekostning“. Og saa følger det centrale Sted for Forstaaelsen af Grundtvigs politiske Tankegang. Den sidste franske Omvæltning har udklækket „den simple, men dybe Viisdom, at Menneske-Livet kræver sine Rettigheder: sin nødvendige Næring, sin gavnlige Frihed og sin høie Værdighed under alle Regierings-Former, og vælger naturligvis, naar det har Valget, den Form, der for Øjeblikket rimeligvis, efter Folkets, Tidens og Stedets Beskaffenhed, bedst lader sig forlige med Menneskelivets utabelige Rettigheder og sikrer bedst det samme Menneskelivs umistelige Frihed, nødvendige Ligevægt og stadig fremskridende Oplysning!“

Grundtvig er klar over, at det er noget afgørende, han her har sagt. Her var det springende Punkt: „See, det var nu det allerkildneste Sted for mig at røre ved, med det gik jo dog taalelig af . . .“ Det er maaske endnu længere fra ham end fra Tilhørerne at klinke Former, som Tiden har knust, siger han selv. Men det karakteristiske for ham er, at han overhovedet ikke hænger sig i bestemte Former. De maa skifte med Tiderne. Man maa vælge den Form, der for Øjeblikket passer til Folk og Tid og Sted, — det er Øjeblikkets Liv, Livet i en ganske bestemt Situation, Formen skal tjene. Han er i denne Forstand Realist, — ikke Idealist. Han gør sig Umage for at afsværge almene politiske Ideer. Ideer er altid herskesyge paa Livets Bekostning. Der er Perspektiv i denne hans politiske Trosbekendelse. Men han stod ensom med den mellem sine politiske samtidige.

De konservative, Enevældens Folk, blev overvældet af Begivenhedernes Gang og maatte uden Modstand se den gamle Tid og den gamle Ideologi synke i Graven. Overrumplede underordnede de sig den ny Tingenes Tilstand. Og de liberale indførte med Begejstring de ny Ideer efter fremmed Forbillede, men da de senere blev skuffede over, at Udviklingen ikke svarede til deres lyse Forventninger, maatte de til at hugge en Hæl og klippe en Taa for at faa reddet Systemet — og deres egen Position — i Land.

Men begge Parter havde det tilfælles, at de satte Formen over Livet. Formen blev i sig selv et Maal for dem — henholdsvis den gamle Form

og de nye Former. Deres politiske Tilværelse led Havari, fordi de med Smerte maatte konstatere, at Livet var stærkere end deres Ideer.

Saa var der anderledes Enhed over Grundtvigs politiske Tilværelse. Det kan lyde underligt, fordi han jo præsterede at gaa med fuld Musik over fra Enevælde til fri Forfatning, fra den ene Yderlighed, hvad Formen angik, til den anden.

Men det er alligevel rigtigt, netop fordi han ikke regnede Formen for mere, end den er i Forhold til det levende, omskiftelige Liv: et Middel til at tjene dette Liv paa et bestemt Sted i et bestemt Folk, i en bestemt Situation i det Folks Liv.

Derfor gik han ogsaa med til „det akavede Vrid for at holde Vognen paa Hjulene“ — nemlig Overgangen til den fri Forfatning. Vognen skulde jo køre videre. Og det viste sig jo, at den godt kunde køre ogsaa paa den ny Vejbane. Og saa var der kun eet at gøre: gøre det bedst mulige ud af det.

Et Sted citerer han Englændernes eneste Begrundelse for den Form, de benytter: it works well. Det er det eneste, der interesserer: om Formen kan bruges til noget godt og gavnligt. Det var netop i England, han vaagnede til Respekt for det foreliggende, levende Liv. Og denne Respekt blev Ledetraaden i hans politiske Virke.

Fr. Schrøder har sagt om ham, at han i England blev Liberalist med Hud og Haar⁶⁾. Men Ordet Liberalisme er jo flertydigt. De national-liberale var ogsaa liberale. Og i Dag dækker Ordet Liberalisme ogsaa over forskelligt. En liberal kan den Dag i Dag godt være en, der blot hylder en Ideologi i Stedet for som Grundtvig alene at interessere sig for, hvad der gør Livet friest i en bestemt Situation af et Folks Liv. Friheden kan dyrkes for sin egen Skyld, for Ideens Skyld. Men for Grundtvig har Friheden kun een Mening: Respekten for Menneskelivet, for Mennesket.

Frihed eksisterer kun dér, hvor Livet *mellem* Mennesker anerkendes, æres, gavnnes. Kun den er fri, der vil lade Næsten være det med sig, siger Grundtvig^{6a)}. I denne Tankegang adskilte han sig fra dem af sine egne, der mente, at blot de selv havde Frihed — ja saa var Friheden vunden. F. E. i Spørgsmaalet om Præstefrihed stod Grundtvig saa at sige ene til sin Død. Hans Venner forstod ikke, at han holdt fast paa, at først naar der var almindelig Frihed, var den enkelte fri.

Man kan tænke individualistisk, naar det drejer sig om Frihed. Saa er den enkeltes Frihed Maalet. Saa kan man gøre først den ene fri, derefter den anden.

Grundtvig tænkte modsat. Den enkelte er først fri, naar hans Næste er fri, er anerkendt. Først da rummer Livet Frihed, først da er Magten fornægtet. Men nu er Frihedens anden Side: Bundethed. Den, der

uden videre hævder, at Grundtvig var „Liberalist med Hud og Haar“, glemmer, at Frihed og Frihed er to Ting, — glemmer det Opgør mellem Frihed og Frihed, som Grundtvig f. E. foretager i Indledningsdigtet til Nordens Mytologi 1832, og hans Kamp mod alle Ideer og Principper, som altid er „herskesyge“.

Grundtvig vilde selv kunne have sagt, at hans „Liberalisme“, hans Frihedssyn, var engelsk, ikke kontinentalt.

Fra Marts 1848 til og med 1851 udgav og skrev Grundtvig Ugebladet „Danskeren“. Det skulde være et Bidrag til Danskhedens Opvækkelse og Fæstelse i en kritisk Tid og blev tillige et Bidrag til Grundtvigs politiske Virksomhed, en Tilføjelse til hans Indsats paa Rigsdagen. Flere af hans Taler paa Tinge er trykt dér. Men ellers maa man til Rigsdagstidende for at se ham i politisk Funktion. Og det er et meget levende Billede, de 4000 stenograferede Spalter fra 1848—49 giver af ham, midt i Eliten af dansk politisk og kulturelt Liv paa dette Højdepunkt i Landets Historie.

Som Skribent indtager Grundtvig jo en helt isoleret Stilling. Det er, som om der slet ikke er noget Forhold mellem den Tankeverden, han selv lever i, og det øvrige skrivende Danmark.

Ogsaa paa Rigsdagen er Grundtvig isoleret, en fuldstændig Ener. Men der er dog en Samtale mellem ham og de andre, og undertiden flyger Replikkerne, saa Formandens Klokke lyder. „Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848—49“ giver et Nærbillede af Grundtvig, som — suppleret med en Beretning om, hvordan han kom paa Rigsdagen — er af Interesse, naar man har Lyst til at lære ham at kende paa Baggrund af den Samtid, han stod midt i, — ja, naar man er mere interesseret i Grundtvigs Dialog end hans Monolog.

I Tilgift faar man saa ogsaa et Glimt af den Tid han virkede i, og hvor Folkestyret i Danmark traadte de første — og ganske naturligt — famlende Skridt. — —

Den 2. Sept. skriver G. til sin Søn Johan, der ligger i Felten⁷⁾: „Du har jo hørt, man vil have mig til at være Rigsdagsmand for Slesvig, og skiøndt det synes mig selv æventyrligt, lader jeg det gaae, men undlader dog ikke at prøve til, hvor det er mere rimeligt, thi skiøndt jeg ikke tør vente mig synderlig Glæde paa Rigsdagen, maa det dog ikke være min Skyld, om jeg fattes der, da jeg immer ved bedre Besked end de Fleste.“

Rimeligst vilde han have fundet det at stille sig i sin gamle Egn Præstøegnen, hvor Peter Rørdam i Slutningen af August havde virket for hans Valg, ogsaa efter at man i Præstø var enedes om at opstille H. N. Clausen. R. skriver, at det var let og lønnende at tale om G. til

Bønderne: „ . . . de kjendte jo baade Deres Viser, Psalmer og Ordsprog, hvorimod Clausen ikke i nogen høi Grad kan gjøres tiltrækkende for Bønder. Da jeg endte, sagde Tilhørerne: ja, lad os saa faae Grundtvig!“ G. faar ogsaa at vide, at Bondevennerne har kaldt ham en „egen Mand“, hvad han refererer i Breve til begge Sønnerne!

Til Trods for, at Clausen i Præstø d. 25. Aug. havde faaet 60 Stemmer og Grundtvig 6, og til Trods for, at Grundtvig i en Samtale med Clausen, der — efter tidligere at have bedt G. trække sig tilbage — nu tilbød at vige Pladsen for ham, havde sagt Nej⁸⁾, var der dog stadig Tale om Grundtvigs Kandidatur dernede. Bondevennernes Distriktsformand Væveren Hans Hansen erklærede, at Clausen vanskelig vilde blive valgt, og Bønderne sagde, at de var vildfarende, naar de ikke kunde faa Grundtvig. Man havde bedt om Grundtvigs Skudsmaal hos hans gamle Konfirmand Sognefoged Jens Jensen i Grumløse, der havde erklæret: „1) Kan I faa den Mand, er I sikre, for han viger for Ingen; 2) jeg skaffer hele Beldringe og det halve af Jungshoved Sogn til at stemme paa Grundtvig.“

Grundtvig vilde nødig gaa i Vejen for Clausen, som han politisk følte sig mere paa Linie med end de fleste andre. Han skriver til Rørdam: „Cl. er den eneste af vore berømte Politikere, jeg dog mulig kunde staae paa en god Fod med til det Heles Bedste.“ Derfor forkastede han hurtigt den Tanke, der var opstaaet „ved en Pibe Tobak“ hos Rørdam, at man ved et Prøvevalg, hvis Cl. ikke kunde faa de fleste Stemmer, atter nævnede hans Navn: „Det vilde see ud for Clausen, som jeg gik paa Ræveklør.“

Grundtvigs gennemførte Loyalitet blev ikke paaskønnet af Clausen, hvad G. anker over: „Cl. har kun daarlig giengældt min Artighed! thi da han i forrige Uge holdt et Møde, hvor han og hans gode Venner foreslog en heel Slump til Hovedstadens Opmærksomhed, var det saa langtfra, at mit Navn fandtes paa Listen, at han ikke engang sendte mig Adgangskort til Mødet.“

For at undgaa Væveren mente G., at Rørdam selv burde stille sig. Men som bekendt blev det alligevel Væveren, der blev opstillet — og slog Clausen, til Trods for Rørdams Agitation imod ham. Det kom ikke overraskende for G. Og at hans Indstilling over for Udfaldet var anderledes end Rørdams, viser følgende Ord til R.: . . . tag Dem nu endelig iagt, kiære Rørdam! for at gjøre ondt værre ved at læse Loven for dem! Der er i alle Maader kun eet godt Vaaben mod det *falske* Evangelium, og det er det *sande* Evangelium, altsaa heller intet andet godt Vaaben mod det *falske* Bondevenskab end *sandt* Bondevenskab . . .“

En nærmere Undersøgelse af Forholdet mellem Grundtvigs og Rørdams politiske „Bondevenskab“ vil sikkert vise, at Forskellen var afgørende. Det er ikke taget i Betragtning i den for tidligt afdøde For-

fatter Martin Jensen dokumentarisk underbyggede Roman: „Frihed for Loke“, der skildrer Kampen mellem Væveren Hans Hansen og Rørdam. —

Da Grundtvig havde opgivet Præstøkredsen, foreslog hans Svigersøn P. O. Boisen Møgeltønder, som i alle Maader fandtes passende, „da Nordslesvigerne ikke kunde vælge nogen Mand, hvorved de klarere kunde vise hele Europa, til hvilken Side de ønskede at gaae.“ I den Anledning blev Høgsbro sendt over for at undersøge Forholdene. Han mente, G. havde store Chancer, og derfor blev hans Kandidatur trukket tilbage i Næstved, hvor Fritz Boisen, Fru Toft og flere havde arbejdet for ham. I Brøndbyvester og Ringkøbing var der ogsaa Tale om ham⁹⁾.

Endvidere skriver P. O. Boisen til Svend G. om en Plan, som han selv havde ondt ved at gaa ind paa „eftersom den ikke er *efter*, dog heller ikke *mod* Loven, og jeg frygter for, at den ikke vil nytte i dette Tilfælde, skjøndt den derfor ikke er uden Betydning: nemlig at indgaae med en stor Petition til Kongen, underskrevet af alle i hele Danmark, som interessere sig for Gr., om at vælge ham. Jeg troer nu nok, at Regj. vil vælge ham, men han *kan* og *vil* ikke tage imod det, med mindre han kan betragte sig som folkevalgt, og det kunde han jo — fremfor nogen anden — efter en saadan Petition, som naturligvis maatte have en 3 à 4000 Undersk.“

G. var glad for, at der arbejdedes for ham saa mange Steder og taltes godt om ham. Han skriver til Rørdam: „Jeg anseer det, med Hensyn paa hele min Virksomhed, for ligesaa vigtigt, at dette skeer paa flere Steder i Landet, som at jeg eet Sted vælges til Rigsdagen, thi derved faaer jeg blandt andet, naar jeg kommer paa Rigsdagen, langt mere i Ryggen, end om jeg som ingenting var eenstemmig valgt selv midt i Hovedstaden.“ Rørdam skal derfor ikke fortryde, at han har talt godt om ham til Bønderne paa Præstøegnen, „thi saa god en Lejlighed til at faae Munden op og nævne Bønderne deres virkelig gode Venner burde, uden alle Hensyn, gribes og benyttes.“

Det morede ham meget, hvad hans gamle Konfirmand Jens Jensen havde sagt til hans Anbefaling: „... det var aldeles i Stilen, da Bønderne ikke kan have anden fattelig Forestilling om deres Rigsdagsmand, end at han skal staa paa deres Ret, saa det giælder om, at han staaer fast.“

Som Eksempel paa, hvordan G. blev anbefalet for Vælgerne, saadan at han sikkert selv vilde have givet sit Bifald, kan Gunni Buscks Referat til G. af sin Anbefalelsestale i Brøndbyvester nævnes¹⁰⁾: „... Dernæst gik jeg over til at beklage, hvad jeg savnede i alle de Foredrag, jeg havde hørt, at de kunde ligesaagodt været førte for tydske Bønder, thi det gik altsammen kun ud paa Rettigheder og Standsforskjel; men

det, som skulde samle os: at vi vare Danske, at det var gamle Danmarks Velfærd og Ære, som maatte ligge Sønnerne paa Hjerte — derom hørtes intet; viiste dem, at det var det danske Blod, som sammenknyttede os, at det var det, der bragte Herremandens og Præstens som Bondens og Husmandens Søn til i Kampens Time at række hinanden Broderhaanden og staae og slaae og falde eller seire ved hinandens Side. Gik saa over til at vise, hvad Bondestanden fattedes, at det var en *dansk* folkelig Dannelse, og at for den havde Ingen her arbejdet som Du, da Du i Dine unge Dage oversatte Saxo og Snorre folkelig for Bønder, udleet og spottet dengang af de Boglærde, der rynkede Næse af det simple jævne Sprog for Almuen. Omtalte sidst din Virken for Høiskolen i Sorø og spurgte dem . . . om de ønskede, at Du skulde stille Dig, og bad dem da oprække Hænderne, og det skedte af mange, og Andre [sagde]: „Ja vist skal han komme!“ og *Ingen sagde imod*, skjøndt nogle enkelte Skolelærere fnøs af Harme, hvorom Du mundtlig skal faa mere. —“

G. havde bestemt at opsætte sin Beslutning om, hvor han vilde stille sig, saa længe som muligt, hvis han ikke kunde faa en ganske særlig Sikkerhed: „Jeg stiller mig, hvor det falder mig ind og lader den Slumpelykke, Valgloven har fremkaldt, gøre Udslaget.“¹¹⁾

Hans Sønner, der sikkert afspejler Stemningen mellem de yngre intellektuelle i Byerne, er forargede over denne Valglov, der gør det nødvendigt, at en Mand som Professor Schouw, — der blev Rigsdagens Formand —, maatte over til Molboerne for at vælges¹²⁾. Demokratiet var ungt i 1848.

Grundtvigs Sønner har iøvrigt sikkert forholdt sig køligt overfor Tanken om Faderens Valg til Rigsdagen. Da Høgsbro var i Slesvig for at arbejde derfor, talte han med Svend derom. P. O. Boisen skriver til Svend om Høgsbros Beretning efter Samtalen: „Efter hans Forklaring var du ikke blot taus dertil, men dreiede Samtalen hen paa andre Ting. Det gjorde mig ondt . . .“

Paa Brevene fra Treaarskrigen mellem Faderen og Sønnerne, der laa i Felten, mærker man Afstanden imellem dem. De *forstod* ikke hans politiske Syn, og Faderen er bitter over det: „ . . . vi kan med den bedste Villie slet ikke tale levende sammen om, hvad der i det Hele og det Store bevæger os.“¹³⁾ Det aktuelle Stridspunkt er Bedømmelsen af Ministeriets Handlinger og Vaabenstilstanden. — Senere hen skriver Lise Grundtvig til sine Sønner, at han en Aften havde talt meget om sin Ensomhed. Bl. a. havde han sagt: „Mine Sønner er jo ogsaa højst forskellige i deres Anskuelser fra mig, det har saa ofte gaaget mig nær, ja ret dybt til Hjerte. Mit Liv har været en stadig Kamp, men med mine Nærmeste har den været mig haardest“.

— Alt imens tumler Grundtvig med sin Tanke om et dansk Selskab „uden Hensyn til, om det for Øieblikket faaer Hovedstaden med eller mod sig, thi der er intet Middel mod de luftige Partier, uden en levende Midte for Alt, hvad der naturlig og historisk hviler paa sit eget, holder sig derpaa og værges det til alle Sider. Vi veed det nok, at denne levende Midte skulde findes i Regieringen og Folkeraadet, men det er mig klart, den vil aldrig mere findes der, hvis den ikke først ved fri Virksomhed gienføder sig, hvor den frit kan danne sig, og det er i et Selskab af Alt, hvad der er blevet sig Folkeligheden : Danskheden bevidst eller føler sig dog uopløselig knyttet til den¹⁴).“

Dette Selskab var tænkt som en Parallel til Bondevennernes Selskab. P. O. Boisen skriver¹⁵), at Ideen var Grundtvigs, men at den ikke skulde udføres ganske grundtvigsk! Der var Interesse for Tanken mange Steder, Flor arbejdede for den, og H. N. Clausen var interesseret. Selskabet skulde „føre „Danskhed“ i sit Skjold i alle Retninger og Forhold, arbejde mod alt Fremmed, som vil træde den under Fødder, søge at skaffe sig Indflydelse paa Børne-Opdragelsen, og Skolen i det Hele, Haandværkerstanden, Handelen, og navnlig Sproget . . . og med Hensyn til Valget af Rigsdagsmænd i Fremtiden. Der skulde virkes dels mundtligt ved Foredrag i smaa Kredse, dels skriftligt ved Smaaskrifter og et Ugeblad (helst et foruden „Danskeren“).“ Det gik med denne Plan som ved Tanken om Skolen i Soer: Virkeliggørelsen skete ad andre Veje — gennem Decentralisation.

Det fremgaar af Grundtvigs Breve, at han meget gerne vil paa Rigsdagen. Lise G. er bekymret ved Tanken derpaa. Hun skriver til Svend 23. Sept.: „Her er nu en bestandig Talen om Valgene, saavel her i Byen som rundt om i Landene, Fader tager ikke over til Slesvig uden han hører noget nøjere, hvad der kunde være at vænte; maaske det kan skee heri Byen, der er endeel som interesserer sig meget derfor, jeg kan ikke nægte, det vil vistnok føre til megen Ærgrelse for Fader som jeg ængster mig for, men det ville vist ogsaa krænke ham dybt om han ikke blev valgt. Gud styre nu alt til det bedste.“

Det endte med, at Grundtvig blev opstillet i Nyboder, og 3. Okt. talte han i „Danske Samfund“ for Holmens Folk, Sømænd og Arbejdere paa Flaaden, blandt hvilke han nogle Dage før ved Prøvevalget havde faaet de fleste Stemmer som Kandidat i den daværende 11. Kreds: „Nyboder“. Der var saa fuldt af Folk, at Nordmanden Brun, der har skildret baade denne Aften og Valgdagen¹⁶), daarligt kunde mase sig ind, men da man raabte: „Her er en Nordmand, han kommer fra et kært Land!“, — fik han dog en god Plads. Da Grundtvig saa, at det var svært for Folk at staa med Hatten i Haanden i Trængselen, sagde han:

„Vær saa god at hænge Hattene paa de Knager, som de er gjort til!“ Og straks kom Hattene paa Hovederne!

Man afsang „Vift stolt paa Kodans Bølge“, og Algreen oplæste en Opfordring til at vælge G. til Rigsdagsmand. Saa holdt Kandidaten en Tale, der staar trykt i „Danskeren“ I S. 481. Han begyndte med at opfriske en Snak, han havde hørt mellem to halvvoksne Skibsdrenge en Aften bag Børsen („... jeg har altid haft mine Øren godt med mig“). Der var en af Kammeraterne, der ikke havde opført sig ordentligt, og den ene spurgte: „Hvordan gik det ham saa?“ og den anden svarede: „Ih, han maatte stryge Undersejlene, du!“ Grundtvig havde ikke hørt den Talemaade før, men var dog straks klar over, at det betød det samme, som naar man i hans Ungdom kaldte den samme sørgelige Begivenhed „at stryge Sejl for Kronborg“.

Og saa beviser han ved Hjælp af en hel Række andre Mundheld, at vi Danskere allesammen er, hvad Tyskerne, de store Landkrabber, kalder Søhunde, og vi selv Søfolk, der naar vi vil gøre vort Bedste, „tager alle Aarer ombord“, „sætter alle Sejl til“ og „tager Luven“ fra dem, der vil komme os i Forkøbet, men som dog aldrig, naar vi er kloge, „ror os videre ud, end at vi kan komme i Land igen“. Saadan kender vi Danske hinanden paa den friske Saltvandstale, som Tyskerne og de stive Latinere ikke forstaa, og som de ikke kan faa til at flyde for sig, om de saa stod paa deres Hals. Naa, nu anser de den jo ogsaa for bondeagtig og plat. Men G. selv er vokset op mellem sjællandske og jydsk Bønder og havde især sin store Fornøjelse af at lytte til dem, naar de var i deres Es, eller naar de blev vrede, og deres Ord stod, som de var prentet.

Og ved at lytte og lære af, hvad han hørte, af Folks Samtale og af de Viser og Krøniker, der var blevet til, før Folk blev saa lærde og saa pæne, som de nu er, kom han sig efterhaanden saa nogenlunde oven paa den sorte Skole, at han fik baade Munden og Pennen til Tjeneste og kan nu „sige danske Folk omtrent alt, hvad jeg vil, uden at de behøver at bryde deres Hoved i Stykker for at forstaae mig, og uden at kiede sig fordærvet over min Lærdom“.

Men de lærde og pæne Folk, saa at sige hans kødelige Fætre (Fætteren Mynster spørger bagved!), som han har gjort uslukkelig Skam med sit Bondesprog, sin Borgstuesnak og sine Matrosvittigheder, vil jo nok gøre alt, hvad de kan, for at han ikke skal komme paa Rigsdagen, og det gør han nok heller ikke, uden det netop skulde være for Nyboder. Folk siger ogsaa i Byen, at det kan være meget passende, at Præsten for Vartov-Kællingerne bliver Rigsdagsmand for Nyboder. Men hvis det virkelig sker, og de lærer at kende og forstaa hinanden, saa kan han langt klarere give Besked om, hvad han mener om Rigsraadet og Rigsdagen i Danmark, men han vil dog allerede nu forsøge.

Og nu fremsætter G. et Program ved Hjælp af et Rygte, der fornylig gik i Byen, om en tysk Flaade, der pludselig viste sig i Østersøen. Sæt det skete, — saa gjaldt det om at enes om, hvem der skulde staa for Styret og hvad der skulde gøres, saa der ikke blev en „polsk Rigsdag“ ud af det, eller at man gav sig til at kølhale alle Krigsskibene for at faa dem rigtig pæne og glatte i Stedet for at bruge dem til Nytte, som de var.

Grundtvigs Tale har Front baade mod Ministeriets Krigsledelse og Forberedelserne til den ny Grundlov. Paa Nybodersk siger han, hvor Valget staar, hvad Kærnen i Sagen er, og Holmens Folk har sikkert forstaaet ham. Nu skulde der handles, ikke diskuteres eller diplomatiseres. Hans Slutningsord kunde sættes som Overskrift over, hvad der var hans Hensigt at arbejde for paa Rigsdagen: „... først og fremmest at banke Tyskerne, til de driver af, og derpaa med en ægte dansk Grundlov at faae Riget sat i Skik paany, saa hver kan beholde sit og Kongen faa Magt til at gjøre godt, men Ministrene komme til at staae til Ansvar og gjøre Regnskab baade for Kongen og Folket, og at vi faaer alle den Frihed, som Mennesket, der ikke er skabt til at være en Maskine, har Ret til, og som vi alle behøver for at drive hver sin Syssel med Liv og Lyst. Dette er, hvad jeg vil stride for, hvis jeg kommer paa Rigsdagen, thi jeg hører ikke og vil ikke høre til noget andet Parti end hele det Danske Folk . . .“

— Bruns Skildring af Valgdagen¹⁷⁾ er meget oplysende som Tidsbillede. Under saa primitive Forhold fordelte det danske Folk sig altsaa, da den Rigsdag blev valgt, der skulde lægge Grundvolden for det politiske Liv i Danmark indtil Dato.

Valghandlingen foregik i Husarkasernens Ridehus. I den store Sal skilte en Skranke Vælgere og Tilhørere. Ind i Vælgernes Del af Salen skød der sig en Forhøjning med et stort Kateder, og bagved dette ind til Væggen stod der Stole til Medbejlerne og Valgbestyrelsen. Der sad de tre Kandidater, Marinens Chef Kaptajn Tuxen, Grundtvig i Midten, i sort Livkjole med Dannebrog[sordenen] paa Brystet og Baron Dirckinck-Holmfeld, der efter Sigende havde stillet sig for at styrte Grundtvig, og hvis det ikke lykkedes, da at give sine Stemmer til Tuxen¹⁸⁾.

Den første, der talte, var Baronen, „der i en Tale, som var længere end selv de gjængse Prækener, talte om sine Raad, hvorefter Danmark blandt andet ingen Krig skulde havt, og opregnede Titelen paa de Skrifter eller Afhandlinger, han havde skrevet, og hvad han sagde, vrimlede af fremmede, „pluddervælske“ Ord og Udtryk. At vælge Grundtvig fandt han var galt, fordi G. var Skjald; han havde læst hans Salmer med Opbyggelse“.

Saa kom Grundtvig frem og begyndte med at nævne Ordsproget „Den skal rose sig selv, som har onde Naboer“. „Men skulde nu jeg,

som den foregaaende Taler, begynde at rose mig af alle de Bøger, jeg har skrevet, som Folk ikke har læst, og alle de Raad, jeg har givet, som Folk ikke har fulgt, da blev jeg ikke snart færdig.“ Og saa mindede han „levende og roligt“ om sin snart fyrretyveaarige Kamp for al Danskhed.

Endelig kom Kaptajn Tuxen, „som fandt det selvfølgelig, at Marinen valgte ham, der var Marinens Chef“.

Grundtvig rejste sig igen og svarede herpaa, at hvad Kaptajn Tuxen sagde, kunde være aldeles rigtigt, dersom Talen havde været om Tov og Takkelage, men da der her var Tale om Valg til en Rigsdag, der skulde give en ny Grundlov for hele Danmarks Rige, hvis Historie og Forhold han gennem hele sit Levnedsløb havde stræbt at sætte sig ind i, saa mente han nok, at han turde bede om en Plads paa Rigsdagen. Og var der da noget paa Rigsdagen, som havde særlig Hensyn til de danske Sømænd, da havde han saaledes besunget dem, at de nok kunde være sikre paa, han ogsaa vilde tale til deres Bedste!

Men Tuxen havde forberedt sig til sin Valgkamp! Nu rettede han det Angreb paa G., at han i „Danskeren“ havde beklaget, at Hæren ingen Mand fik Lov at sende til Rigsdagen. Saa var det da en Selvmodsigelse, naar han modsatte sig, at Marinen fik sin Mand!

Da Grundtvig kom frem igen, begyndte hans Modstandere at hysse, og nogle raabte: „Klokken er tolv! Klokken er tolv!“ Men han stod ganske rolig og fortrak ikke en Mine. Valgbestyreren skaffede saa Ro, og Grundtvig svarede — efter at have beroliget Forsamlingen med, at det skulde blive i Korthed, saa det ikke kom til at skade Middagsmaden — at det var rigtigt, at han havde beklaget, at Hæren ikke fik Lov at sende nogen Mand, „men jeg har aldrig sagt, at den Mand maatte være enten en Løjtnant eller Kaptajn“.

Og selvfølgelig havde Grundtvig ikke tænkt paa nogen Standsrepræsentant, men paa det mærkelige Forhold, at Hæren, der laa i Felten og skulde redde Landet, faktisk var berøvet Valgret, dels paa Grund af den høje Valgretsalders (30 Aar), dels paa Grund af sin Fraværelse fra Hjemstavnen. Sønnen Johan havde i et Brev d. 5. Sept. ¹⁹⁾ anket over dette: „Den Tid maa dog være forbi, da Armeen betragtes som Regeringens Lejesvende, den maa være en Folkevæbning og ingen Stat i Staten.“ Han klager over det Aldersaristokrati, Loven statuerer: „Den, der er umyndig, naar han er 25 Aar, bliver aldrig myndig.“ Grundtvig havde i „Danskeren“ Dagen før Valget paapeget denne Fejl ved Valgloven og foreslaaet, at Kongen skulde give Krigshæren Lov til at udnævne en god Del af de Rigsdagsmænd, hvis Udnævnelse han havde forbeholdt sig selv ²⁰⁾.

Men tilbage til Valghandlingen! Midt under Uroen efter Ordskiftet

mellem Grundtvig og Tuxen kom en ung Mand med mørkt, lokket Haar og „med et trofast, alvorligt, ejegodt Udtryk i sit Aasyn“ op paa Kate-deret og forsøgte at komme til Orde, men han kunde ikke høres, og der blev hysset. G. bemærkede bagefter, at „han talte dansk og talte godt, men lidt dunkelt“.

Saa skred man til Afstemning ved Haandsoprækning. Valgbestyreren erklærede, at „saavidt han kunde se“, havde Kaptajn Tuxen faaet de fleste Stemmer. Men Grundtvigs Vælgere var ikke tilfredse med saa ubestemt en Afgørelse, og der blev da skriftlig Afstemning ved fire Protokoller. Endelig fandt man ud af, at G. havde faaet 313 Stemmer, Tuxen ca. 50 flere og Baronens 28 i alt.

Da G. kom hjem, kom en Deputation op til ham og opfordrede ham til at klage over Valget. I Gaarden og Porten stod en Mængde Menne-sker, som gav G. et trefoldigt Hurra og et „Leve Pastor Grundtvig!“, da han kom ned til dem og erklærede, at han af Agtelse for sine Væl-gere vilde indlevere Klagen²¹⁾. Han ventede ikke noget Resultat deraf. Men hvis man ønskede ham kongevalgt, kunde man underskrive nogle Petitioner, som var sat i Gang i den Anledning²²⁾.

Grundtvigs Datter Meta Boisen fortæller sin Broder Svend om Be-givenhederne efter Valget. Der var stor Forbitrelse mellem Holmens Folk, saa man næsten frygtede Oprør! Da Grundtvig var gaaet hjem — han gik, før Tuxen blev udraabt — optraadte en Holmens Mand og er-klærede, at der var sket noget galt ved dette Valg, og at Søofficererne igen havde vist dem det Aag, de maatte trælle under, ved at bruge al deres Magt til at faa dem til at stemme paa Tuxen, og Folk raabte da „ned med Tuxen, op med Grundtvig“. Tuxen skulde være blevet aske-bleg af Skræk. Rudeknusning hos ham blev forhindret af nogle besin-dige Folk.

Flere af Grundtvigs Vælgere fortalte ham, at der var begaaet Svig ved Indtegningen af Stemmerne. Og navnlig har man skumlet over, at Dirckinck-Holmfeld, der ved Haandsoprækningen mentes at have faaet 100 Stemmer, efter Indtegningen kun havde 28. Meta Boisen refere-rer, at Differencen skulde være blevet overført til Tuxen, „hvilket jo naturligvis er ulovligt, da han ei engang offentlig bad sine Vælgere om at give Tuxen dem“. I Ophidselsen — eller paa Grund af Uvanthed med saadanne Valg — har man ikke tænkt paa det naturlige i, at Ba-ronens Vælgere i stort Tal kan være gaaet over til Tuxen i 2. Omgang for ikke at spille deres Stemmer.

Sandsynligt er det imidlertid, at der ved Stemmeafgivningen har været øvet indirekte Valgtryk. Som Tilsynsførende ved den ene Proto-kol fungerede nemlig Kommandør Tuxen, Kaptajnens Onkel, der havde stillet sin Nevø. Ved en anden Protokol stod Kaptajnen selv. De har

kunnet kontrollere hver enkelt Stemmeafgivning, saa det er ikke sært, om Vælgerne har følt sig under Tryk fra deres Overordnede Side.

Det første, der skete paa den grundlovgivende Rigsdag, efter at den havde konstitueret sig, var, at Algreen-Ussing som Udvalgsformand d. 24. Okt. gennemgik Grundtvigs Klage — den første af de 6 Klager over Valg, der var indløbet. Klagen indeholdt 4 Punkter, hvoraf de to første angik Detailler vedrørende Protokolføringen. De afvistes og med Rette. Det 3. Punkt drejede sig om Modtagelse af en Stemme fra en Fraværende. Her var vitterlig begaaet en Uregelmæssighed: først var der ved en Fejltagelse modtaget en Stemme paa Grundtvig fra en Fraværende. For at opveje det modtog man saa en lignende Stemme paa Tuxen. Grundtvig havde straks klaget til Valgbestyrelsens Formand, „uden Virkning“, siger Grundtvig, mens Formanden dog over for Rigsdagen gør Rede for de Undersøgelser, han i den Anledning foretog.

Det 4. Punkt er Klagen over Kommandør Tuxens Protokoltilsyn. G. havde gjort Valgbestyrelsens Formand opmærksom paa Faren for indirekte Valgtryk, mærkeligt nok ikke begrundet ved, at ogsaa Marinens Chef stod ved en af Protokollerne. G. har dog ifølge Valgbestyrelsens Formands Redegørelse begaaet den Ubetænksomhed at gaa med til, at Formanden, Kommandøren og de to Valgkandidater (Baronen er blevet forbigaaet eller var maaske gaaet sin Vej!) skulde føre Tilsyn ved hver sin Protokol. Tilsynet ophørte dog efterhaanden af sig selv — „dog forblev Pastor Grundtvig længst ved denne Forretning“. Formanden tilføjer: „Det er sandt, at Pastor Grundtvig gjorde mig opmærksom paa det i hans Skrivelse berørte Afhængighedsforhold; men dette skete paa en saadan Maade, at jeg ikke antog det som en Begjering eller endog som et Ønske fra hans Side, at bemeldte Officerer skulde fjernes [her er de begge nævnt], i hvilket Tilfælde jeg naturligvis strax havde anmodet disse Herrer om at træde til Side.“

Forholdet har vel været det, at Grundtvig, efter at han først umistænksomt er gaaet med til Tilsynsordningen, har opdaget eller er blevet gjort opmærksom paa det indirekte Valgtryk, der paa den Maade kunde øves. Han har saa ladet Iagttagelsen gaa videre og overladt det til Valgbestyrelsens Formand selv at drage Omsorg for, at Vælgerne ikke kunde klage over Forholdene. Men denne, Assessor O. Müller, har holdt sig tilbage.

Man kan saa spørge: vilde Grundtvig være blevet valgt i Nyboder, hvis der havde været hemmelig Afstemning? Hvis det er rigtigt, at Baronens ved Haandsoprækningen fik ca. 100 Stemmer, og Tallene iøvrigt har staaet nogenlunde lige, svarer Resultatet af den skriftlige Afstemning meget godt til den første Afstemning, idet Baronens Stemmer i anden Omgang velsagtens i stort Tal er tilfaldet Tuxen. Men da begge

Tuxen'er fra Tribunen har kunnet se, hvem af deres Folk der ved 1. Afstemning stemte for Grundtvig, kan det Valgtryk, den oprørske Taler ovenpaa Valget har klaget over, have gjort sig gældende allerede i første Omgang. Havde der været hemmelig Afstemning, og havde Baronon ved denne faaet 100 Stemmer, havde Grundtvig sikkert haft gode Chancer. Nu faldt han. Og selvom han androg paa i sin Klage over Valget, at Afstemningen maatte blive erklæret for ugyldig, saa at der kunde finde en ny Afstemning Sted „fuldkommen lovlig og regelmæssig“, har han sikkert ikke selv troet paa noget Resultat deraf. Klagen blev da ogsaa afvist²³). Kun een af de øvrige 6 Klager blev taget til Følge²⁴).

Om sin Klage skriver G. selv til Svend d. 9. Okt.²⁵): „... jeg ventet intet glimrende Udfald, og ventelig vil jeg være udelukt fra den første Rigsdag, men det var mig ogsaa langt mere om at gjøre, intet lovligt Middel at forsømme, end at indtrænge mig, hvor det er meget mueligt, jeg dog intet kunde udrettet, der var Kampen, Anstrængelserne og Tiden værd. Den faste Fod, *Danskheden* og jeg ved denne Leilighed har vundet i Nyboder, skal man derimod vel nødes til at lade os beholde, og den er i mine Øine langt mere værd end den har kostet.“

G. var klar over, at det var „et Vovestykke at være en Søofficers Medbeiler til de fleste Stemmer i en Kreds, som i det hele endnu beherskes med et Jernspir, og hvor især Værkstederne staae under Tuxen og er, under de egentlige Sømænds Fraværelse, Brændpunkten for det hele“. Men netop derfor var han stolt over den Tilslutning, han under de for hans Vælgere ugunstige Forhold fik. Han udtalte i Danske Samfund 10. Okt. bl. a.²⁶): „Det er fremdeles en Kiendsgerning, at trods megen Besværlighed, mange gloende Øine og sure Miner, blev dog 313 Stemmer *Danskheden* og dens Talsmand saa urokkelig troe, som de maatte være for at blive ført til Bogs, ja, at mangfoldige af disse Stemmer end ikke nøiedes dermed, men selv da jeg var veiet paa Kryds og fundet for let, da kaldte de endnu høit paa mig, ledte mig op i den anden Byende, og ønskede mig af Hjertet, skjøndt jeg er gammel, endnu at leve længe og tale *Danskhedens* Sag.“

Noget af det, der gjorde stærkest Indtryk paa ham, var, at der blev hysset af ham. Det var aldrig før hændt ham i den Tid, han havde holdt Taler. Da engang det samme hændte ham paa Rigsdagen, glemte han det heller ikke. Ved en senere Lejlighed kom han tilbage til det: „De har hysset ad mig, nægt det ikke!“ Ja, Grundtvig stod nu for første Gang direkte over for sine folkelige Fjender, og en Forsamling var gaaet midt over, da den skulde tage Stilling til ham. Han stod uden endnu at være placeret i et bestemt Milieu over for en Forsamling af Københavnerne, kun appellerende til en Bekendelse til *Danskhed* mod

alt det fremmede, til Jævnhed mod alt det opstyltede, til kæk Handling mod Selvgivelse. Og han var lige ved at slaa Marinens egen Mand af Marken paa det Program. For os lyder hans Valgtaler vel ejendommeligt urealistiske, og alligevel har der været Sangbund for dem hos Menigmand. Jævne Mennesker har faaet Indtryk af, at her var en, der vilde staa paa deres Side mod et fornemt og forældet Styre. Men det er sandsynligt, at Grundtvig først efterhaanden som de konkrete Forhandlinger paa Rigsdagen skred frem, selv har opdaget, hvor nødvendigt det var at tage socialt Parti.

I en Tale i „Danske Samfund“ d. 10. Okt. om „Valgtorsdagen“ fortalte han, at en kendt Mand midt under Valgtummelen havde udtalt, at det vilde være en Skandale, om Grundtvig blev valgt til Rigsdagsmand, da han jo ikke kunde tale om andet end om „Dannebrog“ og „Nordens Aand“. Hvortil en anden tørt havde bemærket, at „een Talsmand kunde man dog vel unde Dannebrog og Nordens Aand paa den danske Rigsdag“. Med Udgangspunkt i dette Ordskitte slutter G. sin Tale med en vældig Profeti om den Dag, som ikke er langt borte, „da alle de Talere blandt os skal tie, som, kan de end tale mageløst om alle Tydske Griller og alle Franske Vindæg og om alle muelige Ting, som det Danske Folk hverken kiender eller attraaer, kan dog ikke tale et varmt og levende Ord om Dannebrog og Nordens Aand, eller om hvad det Danske Folk seer helst og huer bedst“.

Den københavnske Borger kunde sige Vittigheder om Præsten fra Vartou og hans Vælgere i Nyboder — Vartou og Nyboder var for ham en passende Kombination — samt hans Tale om „Dannebrog og Nordens Aand“. Men der var mere politisk Brod i denne Tale, end den gode Borger vidste af. I Nyboder vandt Talen Ørenlyd. Og selvom Grundtvig faldt, saa han dog et godt Varsel for Fremtiden i de 313 Stemmer fra Holmens faste Stok, der blev ham og Danskheden tro.

Ogsaa Kongevalgene glippede. En Petition med 1000 sjællandske Underskrifter blev indleveret et Par Dage før Kongevalget — med Besked om, at mange flere var undervejs. Ialt blev det til „henved 2000 Dannemænd“²⁷⁾. Kongen svarede en Deputation, at dersom Grundtvig virkelig var baade Kongens og Folkets Mand, burde han ikke savnes paa Rigsdagen. Han „var meget venlig, men talte forresten om ham, som han ikke kjendte ham“²⁸⁾. Meta Boisen oplyser, at Monrad skal have været for hendes Faders Valg, men var ude af Stand til at sætte ham igennem. „Fædrelandet“ kritiserede — dog først, efter at Ploug var vendt tilbage til Byen efter Valget — at Grundtvig ikke var blevet kongevalgt²⁹⁾. Hans — ganske vist meget grundtvigske — Datter bedømmer Situationen saadan: „Forresten har Ministeriet nok gjort sig

store Skade ved ei at vælge Fader end ved at vælge ham da mange som langfra elsker Fader, dog mener Ministeriet maa staa paa svage Fødder, naar de ei tør vove at faa ham derind, men de staa sandelig ogsaa paa svage Fødder; thi Folk som før har holdt forfærdelig fast paa Ministeriet siger nu reentud „der er ikke andet for end at styrte Ministerne, thi ellers forgaar jo Danmark reent“; især mod Krigsministeren er Forbitrelsen stor . . .“ Tscherning havde f. E. sagt til Laurits Skou, at han kun mente, der kunde være Tale om at holde Øerne.

Grundtvig selv var skuffet over, at han blev forbigaaet ved Kongevalget, da de „store Minoriteter“ her skulde tages i Betragtning. Han mente, at Valget havde vist, at netop han havde en stor Minoritet bag sig³⁰⁾. Lise Grundtvig beder sine Sønner ikke berøre Sagen over for Faderen: „I forstaaer mig jo nok; han tager sig Alt saa uhyre nær“³¹⁾.

Og saa kom Grundtvig jo alligevel paa Rigsdagen. Væveren fra Mern blev af sit Parti anmodet om at trække sig tilbage, og der blev udskrevet nyt Valg i Præstøkredsen. Clausen var blevet kongevalgt. Rørdam kom nu i fuldt Sving igen. 22. Okt. fik han Bud fra Justitsministeriet om at foranstalte Omvalg. Han bearbejdede Præstø, drog fra den ene til den anden „— og foreslog Dem, og fandt overalt eenstemmig gode Øren og al Beredvillighed til at arbejde, hver i sin Kreds, paa Deres Valg, . . . saa for mine Øine er der Eenstemmighed i Kjøbstaden. Imorgen skal jeg nu have Lars Larsen for, og ud omkring i Sognene, skal ogsaa selv tage til Jens Jensen i Grumløse, saa vi sætte alle de Seil til, vi har . . .“³²⁾.

Men Rørdam har sikkert ved sin voldsomme Kampagne mod Væveren — han tordnede imod ham paa Prædikestolen og havde besluttet ikke at hilse paa hans Vælgere³³⁾ — lagt sig ud med Bondevennerne, samtidig med at han sikkert har vundet Points til Grundtvig i Præstø By. Valget har forøget Spændingen mellem Land og By. Naar Jens Jensen, der tidligere saa varmt havde anbefalet Grundtvig, nu lod sig opstille af Bondevennerne, og naar disse lod forlyde, at G. ikke var til at lide paa³⁴⁾, skyldes det nok, at man havde faaet den sikkert ikke uberettigede Fornemmelse, at Grundtvigs Ven Peter Rørdam ikke var til at lide paa. Et lille Træk oplyser Forskellen paa de to: Rørdam havde raadet Grundtvig til paa Rejsen til Præstø af taktiske Grunde at undlade Besøg paa Nysø. G. svarer ham, at han ikke kan rette sig derefter, „da jeg jo ligesaavel maa være *mig selv* ved Valget, som jeg agter at være det paa Rigsdagen“³⁵⁾. Og i sin Beretning om Omvalgsdagen i Præstø³⁶⁾ kalder han Nysø „et gammelt trofast Vennehuus, som jeg umuelig kunde skye, skiondt jeg vel vidste, at alle Herresæder for Øieblikket falde Bønderne mistænkelige“.

I samme Beretning erklærer han, at det under almindelige Om-

stændigheder havde været den rimeligste Ting af Verden, at han var blevet valgt til Rigsdagsmand i Præstø Amts 4. Valgkreds, hvor han var født, havde været Embedsmand to Gange og stadig havde mange Venner og Bekendte, men at det paa Grund af den Spænding, der nu var opstaaet i Kredsen, var ham en betænkelig Sag at søge Valg dér. „Vilde jeg imidlertid med paa Rigsdagen, da havde jeg ikke mere noget Valg og betænkte mig derfor heller ikke noget Øjeblik paa at gjøre det sidste Forsøg, som jeg bl. a. skyldte de mangfoldige Stemmer trindt i Landet, der havde løftet sig for mig.“

Da Grundtvig Aftenen før Valgdagen fik Vished for, at Jens Jensen, hans gamle Konfirmand, blev hans eneste, „men efter Omstændighederne farlige Medbeiler“, slog det ham, at han spillede højt Spil: „... thi medens det kunde været enhver anden bekiendt Mand taaleligt at fortrænges af en Bonde, der aabenbar slet ikke kunde maale sig med ham i Dygtigheden til Rigsdagsmand, saa var det ganske anderledes med mig, som en gammel Bondeven, der altid mod de Lærde havde paastaet, at Sællands Bønder var ingenlunde Giæs, skøndt de var graa, men at hvad de fattedes i Kundskab og klar Forstand, det havde de rig Erstatning for i en dyb og rigtig Følelse, der vel hos Mængden af dem sov hardt, men kunde dog vækkes ved et dristigt, men venligt og folkeligt Ord“. „Nu gjaldt det omtrent hele min folkelige Virksomhed, hvad Udfaldet blev.“ Selv om han, hvis det ikke gik, kunde have forsvaret sig med, at han aldrig havde sagt, man paa et Øjeblik kunde vække den danske Følelse hos Mængden af „de gruelig miskiendte, forsømte og mishandlede Sællandsfarer“, saa var det dog let at forudse, hvad hele Verden vilde sige, naar han netop faldt i sin Fødeegn og over for en af sine egne Disciple.

„Med disse Tanker sov jeg ind, med dem vaagnede jeg, med dem mødte jeg paa Valgstedet, men dog, Gudskelov! med fast Mod og med den Grundtanke, at just fordi der stod saa meget Godt paa Spil, just derfor maatte jeg uden Tvivl vinde.“

Valgtalen staar trykt i „Danskeren“³⁷). Paa Spørgsmaalet, hvad han vil paa Rigsdagen, kan han kort og godt svare saaledes: Jeg vil lægge et dansk Ord med i Laget. Der er jo Folk, der vil have, at der lige saa vel skal tales Tysk som Dansk paa Rigsdagen, foruden Fransk, Latin og Græsk. Nej Dansk og Sjællandsk skal det være, mod de lærdes „Abrakadabra“. Og han er ikke bange for at sige de lærde lige i Øjnene, at det er af Bønderne, der ikke kan andet end deres Modersmaal, de skal lære at tale Dansk, som han selv har lært det af dem. Det er bl. a. Grundlovsudkastet, han sigter til. Men først og fremmest tiltrænges et dansk Ord, „som kunde faae Krigen med Tydskerne til at gaae efter det Danske Folks Hoved og Hjerte.“

Endelig — hvad det angaar, at de „nye Bondevenner“ skulle have sagt, at han ikke var til at lide paa, saa er Grundtvigs Svar dette: „... dels har jeg nu i fyrretyve Aar, som vitterligt er, talt de Danske Bønders Sag og aldrig „gjort en Pung af min Mund“, og dels veed alle Sællandsfarer saavel som jeg, at det er et godt gammelt Ord, at „gammel Ven og gammel Vei, de sviger ei“, saa at kommer jeg paa Rigsdagen, da kan alle Dannemænd og navnlig Sællands Bønder være visse paa, at der i det mindste i femhundrede Aar aldrig skal have været talt et venligere og dristigere Ord for dem i alle Mands Paahør, end det baade gammeldanske og nydanske Ord af alle Dannemænds Broder, Ven og Tjener: Nikolai Frederik Severin Grundtvig!“.

Under Talen kunde han mærke, at Tilhørerne forstod hans Mening, og en af Modstanderne betroede ham bagefter, at „der var noget, som rørte sig indenfor Skindet.“³⁸).

Nu kom saa Jens Jensen frem og holdt sin Valgtale, men derefter skiftede han Røst og „bekiendte, at det kun var med en sørgelig Følelse, han kunde staa iveien for sin gamle Præst og Lærer, hvem han baade som trofast Bondeven og frisindet Mand maatte give det bedste Vidnesbyrd, saa han vilde helst træde tilbage“, og han bad saa Forsamlingen stemme paa Grundtvig. Hans ædelmodige Tilbud blev modtaget med almindelig Jubel. Efter Haandsoprækningen blev der paa et svagt Forlangende stemt ved Protokol, men der var kun 11 Stemmer imod og næsten 600 for Grundtvig.

„Saaledes blev jeg da valgt til Rigsdagsmand paa en forunderlig og dog igrunden mageløs jævn og naturlig Maade, saa det glimrende aldeles fordunkledes af det kiærlige, og ligesom det var mig en ubeskrikelig Fyldestgiørelse for al den Modstand, min folkelige Tankegang og Tale har mødt snart i et halvt Aarhundrede, saaledes haaber jeg ogsaa, det skal være mig en udtømmelig Trøst under al den Modstand, min Sællandsk-Danske Tankegang og Tale herefter baade paa Rigsdagen og derudenfor nødvendig vil møde“.³⁹). —

Rønning gør opmærksom paa, at baade Grundtvigs første og sidste Optræden paa Valgtribunen ender med Idyl. Valgdagen i Præstø endte paa Nysø, hvor om Aftenen „Adelsmand og Præst, Krigsmand, Borger og Bonde ikke blot rakte hinanden Haand, som fandt al saadan Forskjel udjævnet i den dybe, kiærlige Følelse, at alle Danemænd er een Moders Børn, og det den ømmeste og elskeligste Moders under Solen!“⁴⁰). I Sommeren 1855 blev han opfordret til at stille sig i Odense Amts 2. Kreds, og 21. Juni blev han valgt i Kerteminde med 499 Stemmer mod 211. Derefter drog man ud i Skoven, hvor der blev holdt en Række Taler, bl. a. af Birkedal og Møller Peder Nielsen,

Kerteminde. Til sidst slog Grundtvig sig ned under et Bøgetræ, og rundt om ham afsang Folk en Række af hans Sange. Birkedal slutter en Beretning om Dagen saadan: „Aldrig vil det glemmes i hin Egn, at den havde en saadan mild og lys Dag, hvorpaa Danmarks Minder og Danmarks Haab underligt smæltende rakte hinanden Haand over den gamle, sølverhvide Mand, i hvis Hjerte bægge, baade Minde og Haab, have sluttet en Pagt.“⁴¹⁾

Paa Nysø og i Kerteminde raadede Idyllen, men Grundtvigs Virksomhed paa Rigsdagen havde intet med Idyl at gøre. Tværtimod. Til Tider rasede Forbitrelsen omkring ham. Hans første Ord paa Rigsdagen var Protest og hans sidste — i 1866 — var Protest. Men var der nu Mening i hans Optræden paa Rigsdagen? Var han ikke blot en verdensfjern Kværlant med visse digteriske Ideer — havde hans Medbejler Baron Dirckinck Holmfeld ikke Ret i, at han som „Skjald“ var ukvalificeret som Politiker? Det er nok værd at overveje Spørgsmaalet lidt nærmere.

Monrad — der sikkert i det skjulte droges imod Grundtvig, saadan som Modsætninger kan drages mod hinanden — anvendte paa Rigsdagen 1851 Ordet Geni om Grundtvig og hans Optræden. Jeg citerer den kendte Udtalelse om de to Yderpoler paa den danske Rigsdag i de bevægede Aar, Grundtvig og Tscherning: „Tinget vil vist være enigt med mig i, at det er de to eneste Medlemmer, som vi vil tillægge Benævnelsen af geniale. Det er mig i det mindste altid en Fornøjelse, hvad enten de taler for eller imod en Sag at høre disse to ærede Rigsdagsmænd udtale sig. Det er da for mig, som om jeg betragtede et skønt Naturfænomen, som om jeg saa ildsprudende Bjerge. Ofte kommer der lysende Flammer frem fra dem, ofte vel ogsaa Aske og Lava. Disse to ærede Rigsdagsmænd betegner hver fra sin Side de yderste Punkter. De staa som to Fyrtaarne, der betegner, at dertil, hvor de staa, skal Rigsdagen ikke komme. Undertiden vandrer disse to ærede Medlemmer Haand i Haand med hinanden, undertiden staa de ligeoverfor hinanden. Rigsdagsmanden for Præstø Amts 4. Kreds har haft Mistillid til alle de Ministerier, vi har haft, og jeg tvivler paa, at vi nogensinde vil faa noget Ministerium, hvortil han kan have Tillid. Rigsdagsmanden for Holbæk Amts 2. Kreds har derimod haft Tillid til alle de Ministerier, vi har haft — den eneste Undtagelse skulde da være, at til sig selv har han ikke bestandig haft Tillid, men iøvrigt tvivler jeg om, at der kan komme noget Ministerium, hvortil dette ærede Medlem ikke vilde have Tillid eller hvis Forholdsregler han ikke vilde tilraade.“⁴²⁾

Det at sammenstille Grundtvig og Tscherning som de to eneste Genier paa Rigsdagen var ikke Monrads Idé. Frederik Barfod udgav i

1849 under Mærket L. K. D. (Poul Frederik Barfod) „Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie“, om hvilken Grundtvig har sagt, at det var „en god og sandhedskærlig Bog“⁴³). I den inddeler han Rigsdagsmændene 1848—49 i 8 Grupper: „Højre Side“: 26, „Paa Grænsen af højre Side“: 28, „Højre Centrum“: 25, „Venstre Centrum“: 18, „Paa Grænsen af venstre Side“: 9, „Venstre Side“: 38, „Friskytterne“ („vi skulde gjerne have kaldt dem „Kometerne“, fordi deres Bane var ligesaa uberegnelig som Kometernes, hvis de ikke havde savnet disses Hale og som oftest tillige deres Kjærne“⁴⁴): 4 — og endelig: Grundtvig og Tscherning. „Disse søskendlige Grundforskjelligheder — snart Fjender og snart Venner — lignede ogsaa deri hinanden, at de, for at vi skulle benytte den anden Mands Ord, „stode i Grunden over Partierne“. Nærmest tilhørte de vistnok begge det yderste Venstre, men Genialiteten kan slet ikke underordne sig, den kan kun underordne Andre sig.“⁴⁵).

Mod Slutningen af Rigsdagssamlingen — d. 18. April — formulerer Grundtvig selv i et Brev til Johan G. sit Fællesskab med Tscherning paa en noget anden Maade: „Tscherning og jeg synes at være de eneste, som, hver med sine Øine, tager det virkelige Liv i Betragtning.“⁴⁶). Og unægtelig vilde det være et mere frugtbart Synspunkt at anlægge, om man Skridt for Skridt vilde følge Grundtvigs politiske Indsats: at sætte sig for at paavise Grundtvigs stædige Realisme frem for at understrege hans Optræden som Geni. Grundtvig var blottet for politisk Realisme i Ordets sædvanlige Betydning, han foragtede Taktik, private Aftaler og deslige, men hans politiske Hovedtanke var stadig at „tage det virkelige Liv i Betragtning“. Og hvad dette angik, mente han, at han immer vidste bedre Besked end de fleste. Han kendte sit Lands Historie, men hang ikke fast i Fortidsdyrkelse. Paa sine Englandsrejser var han blevet omvendt til det levende Øjeblik. I 1832 skrev han: „Vi leve i en besynderlig Overgangs og Gjærings Tid, da selv de bedste Former fra gammel Tid staae Fare for at brydes sønder, og da Individualiteterne, som ved en Natur-Nødvendighed, træde frem med et Krav paa Frihed og Raade-Rum, der truer alle selskabelige Forhold med Opløsning, og saa slet det end vilde lønne sig at beile til et saadant Døgn's Bifald, vil dog sandelig ingen gammel Form bestaa, der ikke forsaaavidt læmpes efter Tidens Aand, som denne har Medhold i unægtelige Sandheder“⁴⁷).

Den samme Realisme finder Udtryk 16 Aar efter, i et Brev til Caroline Amalie 8. Marts 1848, altsaa lige før „Martsdagene“: „Deres Majestæt spørger, hvad jeg tænker om Dagens Begivenheder, og skiøndt det ingenlunde er Altsammen glædeligt, hvad jeg tror, vil udvikle sig deraf baade for Frankrig og for hele Europa, saa haaber jeg dog, vi i

det mindste her i Danmark og Norden skulde derved faae Syn for, hvad man ei hidtil vilde see, at hvad vi end gjør, saa staar Almuens og Folkemængdens Regieringstid for Døren . . .“⁴⁸). Det var bl. a. for at søge at gøre sit til at faa det bedst mulige ud af denne Situation, at han gerne vilde paa Rigsdagen. Og til Trods for, at han ikke vilde indrulleres mellem de organiserede Bondevenner saalidt som i noget „Parti“ overhovedet, havde Bondevennerne dog, da Rigsdagssamlingen var ovre, forstaaet, at han var en „sand Bondeven“. Da der paany skulde vælges Rigsdagsmand i Præstø Amts 4. Valgkreds, var der noget Vrøvl dernede, antagelig fordi Grundtvig, som Rørdam skriver til ham, intet havde gjort for at være yndet hos sine Vælgere: „ . . . jeg mener derved kun, at De har ei skrevet itide et venligt Ord til dem, hvoraf de kunde see, at De tænkte paa dem“⁴⁹). Andre Valgkandidater kom i hvert Fald paa Tale, men paa Bondevennernes Vegne kom Glerup op til Grundtvig og tilbød ham at skrive til Præstø, at Selskabet ikke vilde anbefale andre end ham eller ogsaa gøre alt for at sætte hans Valg igennem i Korsør.⁵⁰) Grundtvig selv fortolker Selskabets Stilling til ham saaledes: „Skjøndt det godt ved, jeg har mine egne Meninger om mange Ting, har de dog paa Rigsdagen fundet min Virksomhed saa bondevenlig og gavnlig, at de ønsker mig og ingen anden for denne Valgkreds“⁵¹). Han blev da ogsaa genvalgt.

Ja, Bondevennerne indsaa, at han var mere end „en egen Mand“, — at han var mere end et „Geni“, i dette Ords politisk uskadelige Betydning. Netop for at uskadelliggøre Grundtvig som Modstander kaldte Monrad ham Geni — Grundtvig svarede for Resten med Ordet „Lygtemand“ om Monrad, da denne kaldte ham et Fyrtaarn.⁵²) Monrads Taktik var elegant, — men mon han ikke har anet, at Grundtvig som Politiker stod stærkere, end „Genier“ plejer at staa politisk? Som bekendt kom Monrad i alt Fald i 1880erne saa vidt, at han indsaa, at Grundtvig og Tscherning havde haft Ret i 1866 og han selv Uret. Og han naaede da ogsaa at opleve, at Grundtvig kunde have Tillid til et Ministerium, — at han altsaa ikke blot var en genial Kværulant. Det var i 1859, da Bondevennen Rotwitt dannede sit Ministerium. Da Rotwitt døde i Februar 1860, blev Grundtvig af Bondevennerne opfordret til at holde Ligtalen og sagde straks ja, da han havde Lyst til at give Professorpartiet det glatte Lag. Han var i sit Es, skriver P. Rørdam og tilføjer: „Men det var ingen Ligprædiken, men en Rigsdagstale eller . . . en borgelig Lovtale, og det maa han nu selv om.“⁵³). Talen oprørte hele den lærde Verden, idet han sammenlignede Professorpartiet med Farisæerne, og Enkedronningen er sikkert blevet forfærdet, — hun skrev til Rørdam ved Rotwitts Tiltræden: „Hvilken Sorg det er mig,

at Blomsten af Intelligentsen nu har forladt Roret og vi kastes ud i det vilde Hav uden Compas og et Bytte for alle Vinde!“⁵⁴).

Om Rotwitt sagde Grundtvig i sin Tale bl. a. : „For mine Øjne har der, under vore mange Skifter, ikke staaet nogen Hædersmand ved Roret, som jeg snarere turde tiltro baade Syn for hvad der er gamle Danmarks sande Tarv, og *Sind* til ærlig at arbejde derpaa“.⁵⁵). I samme Tale finder vi en af de klareste politiske Udtalelser om, hvor Grundtvig stod, idet han skal begrunde sin Tillid til det Rotwittske Ministerium, — og den kaster Lys tilbage over hans Optræden paa den grundlovgivende Rigsdag: „... saaledes har jeg, hvor gammel jeg end er bleven, ej kunnet komme til bedre Forstand paa „Folkets Kjerne“ og „Rigets Marv“, end at det, til Ære eller til Skam, altid er den „Almue“ eller „Menigmand“, hvis hele Verden er indskrænket til deres virkelige Fæderneland, som ikke kan bruge noget andet Sprog end deres eget Modersmaal, og som ikke kan vedkjende sig nogen anden Lov end den Ligelighedens, Læmpelighedens og Billighedens Lov, som er indskrevet i Menneskets Hjærte, og er næppe dybere indprentet i noget Folke-Hjærte end i det danske. For mine Øjne bryder da Folke-Historien Staven over enhver Regering, som ikke kan og vil tækkes sin Almue, og rækker kun den Regering Kransen, som bedst veed at ramme Menigmands eller Almuens sande Tarv, hvad dog umulig i vore Dage lader sig ærlig arbejde paa, uden hvert Øjeblik at støde og, som man siger, forurette det i alle Maader storladne Parti, der, med sine vidtløftige Verdens-Anskuelser, med alle sine døde og levende Sprog og med alle de vildfremmede Lovgivninger og Grundsatninger, staar megen Fare for at overse, tillige med Menigmand, hele Folket og Fædernelandet, især naar de er saa smaa som de danske. Derfor skal det være mit inderlige Ønske, at Majestæten snart maa faa Lykke til at skjænke Danmark et Statsraads-Hoved, som den danske Almue kan se op til med samme Tillid og Fortrøstning, som til den Hædersmand, hvis Støv de i Dag med dyb Vemod bære til Hvile.“⁵⁶).

Grundtvigs egentlige Rigsdagsperiode varede fra 1848 — med en enkelt Afbrydelse i 1853-54 — til 22. Dec. 1857. Men han har altsaa ikke kunnet dy sig for ved denne Lejlighed, hvor han havde sine gamle Modstandere af „Professorpartiet“ forsamlede foran sig, at give dem endnu et Ord med paa Vejen. Og de har raset — som de gjorde det paa den grundlovgivende Rigsdag, naar Grundtvig gik mod dem, baade indenrigs- og udenrigspolitisk.

Det var Udenrigspolitikken, det var Krigen eller rettere sagt Vaabenstilstanden, der stod Grundtvig i Hovedet, da han d. 8. November

1848 indtog sit Sæde paa den danske Rigsdag og øjeblikkelig derefter bad om Ordet.⁵⁷⁾

Rigsdagen var i Modsætning til dens Paralleller rundt om i Europa særdeles loyal over for Landets Regering. Den var, siger Neergaard⁵⁸⁾, udpræget tilbageholdende i storpolitiske Spørgsmaal, særlig over for Udenrigspolitikken. Og saa var det dog disse Spørgsmaal, der dybest optog Danmark baade paa og uden for Rigsdagen. Der var Harme over Vaabenstilstanden i Befolkningen og i Hæren. Der var Kritik af Krigsledelsen og Frygt for, at man skulde gaa med paa Slesvigs Deling. Og man ventede almindeligt, at Rigsdagen vilde gaa Ministeriet haardt paa Klingen, og at den skulde blive et Forum for det, der rørte sig i Folket. Det skete ikke. Forsamlingen var i det store og hele udpræget ministeriel i sin Holdning og blev ved med at være det.

Derfor virkede Grundtvigs Holdning saa afstikkende — kun faa fulgte ham, naar han krævede aaben Besked af Ministeriet og vilde have vedtaget Udtalelser om aktiv Krigsførelse. Paa et privat Møde allerede paa Rigsdagens første Forretningsdag⁵⁹⁾ samledes over 100 af Medlemmerne og blev enige om, at Rigsdagen skulde holde sig saa fjernt som muligt fra direkte Indgriben i Regeringens Krigs- og Udenrigspolitik. Naarsomhelst den fordrede det, skulde den støttes loyalt. Og denne store Blok af Rigsdagsmænd fulgte Aftalen fra først til sidst. Grundtvig derimod fulgte demonstrativt den modsatte Linie. Han blev et Stridens Tegn paa Rigsdagen fra den første Dag han talte.

Til Trods for, at man fraraadede ham at foretage sig noget, var hans første Handling at bebude en Henvendelse til Regeringen om snarest muligt „at undertrykke det Slesvig-Holstenske Oprør og skaffe Danmark fuld Raadighed over Hertugdømmet Slesvig som det gamle Sønderjylland“. Andragendet anmeldtes dog først af Formanden d. 22. Dec., og Grundtvig faar først Ordet d. 6. Januar.⁶⁰⁾ Han holder sin Forelæggelsestale med Udgangspunkt i Olshausens Ord paa Mødet i Rendsborg d. 11. Marts om at „det danske Folk er et dorsk og usammenhængende Folk“, og i flammende Ord imødegaar han ham og peger paa den Aand, i hvilken Folket har rejst sig mod Oprøret i Følelsen af, at nu maa det for Danmark briste eller bære. Taber Folket denne Følelse, staar det ikke til at redde. Men nu er Rigsforsamlingen kaldet til at udtale det højt og lydeligt, med Folkets Stemme, at Folkefølelsen er den samme i Aar som i Fjor, — Oprøret skal undertrykkes.

„Vel har jeg hørt, at en saadan Udtalelse af Folkeønsket skulde være Regeringen ubehagelig, men det kan jeg slet ikke forstaa. Jeg tager det derfor helst som et tysk Hjernesvind, der som alle de andre er grebet ud af Luften.“ Og han slutter med at erklære, at „Danmarks Underhandling er sædvanlig, og ret øjensynlig i 1848, har været saa

frugtesløse, eller baaret saa daarlige Frugter, at ingen kan fortænke mig eller det danske Folk deri, at vi umuligt kunne slaa vor Lid til hemmelige Underhandlinger.“ Nu maa vi „lade Pennene hvile, lade Sværdet skifte og lade Danmarks gamle trofaste Venner, Gud og Lykken, raade for Danmarks Skæbne“.

Han gaar ned, Otterstrøm op — og andrager paa, ved Henviisning til Forretningsordenens § 18 (ethvert Medlems Ret til at forlange Afvisning), at Forslaget afvises.

Der stemmes øjeblikkelig, og det afvises med 103 Stemmer (den loyale Blok!) mod 28. Hvorpaa Formanden anmelder Dagsordenen for næste Møde: „Sagen om Styrmandspatenter“ til foreløbig Behandling!

Denne Afstemning blev i en Instruks til Gesandten i Frankfurt*) benyttet som Bevis paa, at Nationen helst undgik Kampens Fornyse, saalænge der var mindste Udsigt til ved Underhandlinger at opnaa en hæderlig Fred. Grundtvig protesterede mod denne Udnyttelse af den Afstemning, han havde foranlediget, og ligeledes mod det Udtryk, Udenrigsministeren i sin Instruks havde benyttet: man ønskede ikke en unaturlig Krig fornyet. G. erklærede, at Krigen med Tyskerne var „den naturligste af alle Krige, som det danske Folk enten har ført eller kan komme til at føre“, ligesom han protesterede mod den af Udenrigsministeren anvendte „ikke blot meget forsonlige, men næsten fortrolige Tone til Fjenden“ (Latter i Forsamlingen). I sit Svar fastholder Premierministeren — ud fra sit Helstatsyn — Udtrykket unaturlig om „en Borgerkrig som denne“. ⁶¹⁾

Belært af den Maade, hvorpaa Grundtvigs Andragende var blevet udnyttet over for Frankfurterregeringen, nøjes Flor med i næste Møde ⁶²⁾ at stille en Forespørgsel angaaende Krigens Fortsættelse, idet han stiller sig ved Siden af den Mand, „som anses for den mest krigerske af os alle, Rigsdagsmanden for Præstø . . . ikke alene min personlige, men ogsaa min politiske Ven“. Hvad „det krigerske“ angaar hævder han, at der er Forskel paa Ængstelighed og Forsigtighed, Mod og Uforsigtighed: „. . . der gives en modig Forstand, som ikke regner mindre rigtig end den ængstelige, hvad Livets Erfaring hver Dag kan overbevise os om“. Saadan regner da denne modige Forstand: „Naar vi uden Sværdslag, blot ved Diplomatiens Kunst eller ved Tilfældighedernes Gang, efter mange pinlige Maaneders Forløb fik Slesvig tilbage, vilde vi da med Slesvig ogsaa vinde Slesvigerne for Danmark — jeg mener Slesvigernes Agtelse, deres Kærlighed, deres Broderskab, med eet Ord deres Hjerte? Det er sjældent, at Diplomater og Statsmænd

*) For Resten Grundtvigs Medbejler i Nyboder Baron Dirckinck-Holmfeld.

tænker paa Folkenes Hjerter, og dog skulde de i Sandhed mindst i denne Tid glemme, at den, som har Folkets Hjerter, har tillige dets Guld og dets Arme. Hvad vilde ikke Fyrster og Ministre i dette Øjeblik give til, at de ejede deres Folks Hjerter? Men sædvanlig tænker de ikke paa, at Folket kan have et Hjerter.“ Det slesvig-holstenske Op-rør skyldtes jo netop, at den danske Regering i mange Menneskealdrer havde glemmt, at der var et dansk Hjerter i Slesvig. Trods al Vanrøgt har det nu vist sig, at dette Hjerter dog ikke ganske var udslukt. „Da det gjaldt det sidste Ryk, som skulde rive Slesvig fra Danmark, da vaagnede Slesvigernes Hjerter, som efter en langvarig Dvale . . .“ „Som hos Mennesket, saaledes hos Folkene gives der vigtige Øjeblikke; det er disse Øjeblikke, der danner deres Historie. Et saadant er for Slesvig den nærværende Lidelse og Pine. Lad det ikke gaa tabt for Danmark og for Slesvig. . . . Det er ikke den, der deler de glade Dage med os, men den, som besøger os i Lidelserne og kommer med Trøst og Hjælp, som vinder vort Hjerter . . . Er Slesvigeren af Naturen end ikke saa blød og saa føjelig som vi andre Danske, saa er han desto fastere og mere udholdende, og jo sjældnere Kærlighedens Indtryk kommer til ham, desto sikrere og længere holder det sig.“ Flor konkluderer: „Det bør ikke ske, at Slesvig alene har Stormagternes Naade og ikke Danmarks Fostbroderskab at takke for, at det ikke bliver løsrevet fra Danmark.“

Premierministeren afviser Forespørgselen som udelukkende henhørende til Regeringens Virkekreds. Men det bliver Grundtvig for meget. Han rejser sig og spørger Ministeriet, om det tiltror sig en Statsklogskab, der kan fordunkle baade Metternichs og Talleyrands, og om det ikke blot opnaar, at „det udpinte Slesvig, den udmattede Krigshær og den modfaldne Mængde vil raabe højt paa Fred, Fred til enhver Pris, Fred af hvilket som helst Slags, blot for at blive Krigslivet kvit og faa en rolig Søvn . . . Men efter alt, hvad jeg har hørt fra Ministerbordet, i Dag som i Gaar, . . . vil jeg dog ingenlunde i Dag igen, og ventelig aldrig mere, trætte eller ulejlige Ministeriet med samme unyttige Spørgsmaal, men jeg vil kun med den Ærlighed og Aabenhed, som falder Dannemænd naturlig, sige baade til det, til Rigsforsamlingen og til Folket, hvad der staar klart for mig som gammel Lærling i Verdenshistorien, at paa denne Maade kan Danmark visselig ikke frelses, men gaar med stærke Skridt sin Undergang, Lemlæstelse, Sønderrivelse, Opløsning, Skam og Skændsel i Møde“ (Stærk Hyssen i Salen). Ingen ønskede Ordet, Mødet blev hævet.

Dette var et af de dramatiske Højdepunkter paa den grundlovgivende Rigsdag. Grundtvig glemte — som omtalt — ikke siden, at der var blevet hysset ad ham⁶²). Neergaard skriver om denne Episode, at enhver vidste, at hans Opræden kun var dikteret af Fædrelandskærlig-

hed og intet havde med politisk Intrigevæsen at gøre⁶³), men anerkender iøvrigt Rigsdagens, specielt Oppositionens Tavshed og kloge Taktik: „Man indsaa, at det Ministerskifte, som rimeligvis vilde blive Følgen af Regeringens Nederlag, vilde betegne et yderligere Fremskridt for Reaktionen.“

Paa Trods af alle taktiske Hensyn ønsker imidlertid Grundtvig og Flor at pege paa, at der gives Øjeblikke, der bestemmer et Folks Historie, og at Danmark staar over for et saadant Øjeblik. Det er Forholdet til Slesvig, det gælder, et Spørgsmaal, der er afgørende for Landets Fremtid. Og det er slet ikke en romantisk, men en realistisk Betragtning, Flor paa egne og Grundtvigs Vegne anlægger. Han vil ikke appellere til Følelserne, men til „den modige Forstand“. Et Sted kalder Neergaard Grundtvig „ultranational“⁶⁴). Ordet er misvisende — selv Ordet national vilde Grundtvig have ønsket ombyttet med „dansk“ eller „folkelig“. Et „ultranationalt“ Synspunkt kunde man snarere finde blandt de nationalliberale, som Grundtvig bekæmpede. Da man — før Krigens Begyndelse — ønskede Hertugdømmet Slesvig indlemmet i Kongeriget uden Hensyn til, hvad Holsten, Tyskland, endsige Slesvig selv vilde sige dertil, var Grundtvig klar over, at det vilde være saa godt som en Krigserklæring, og at en Krig med Slesvig vilde blive en meget uretfærdig, urimelig og ulykkelig Krig. Man vil kalde ham en Kryster, siger Grundtvig⁶⁵), og for saa vidt med Rette — i mange Henseender er han en Kryster, men et saa lille og udsat Rige som Danmark maa tidt af Klogskab spille en Krysters Rolle. Men naar han advarer mod en Krig mod Slesvigerne, saa er det dog ikke, fordi han er en Kryster, men fordi han er mere frisindet end de fleste. Han vil aldrig gaa med til mod Slesvigernes Vilje at ramme Danmarks Grænsespæle ned langs Ejderen. Hvis derimod Krigen paatvinges, saa skal der kæmpes.

I Sept. 1848 skriver G. til Svend⁶⁶), at det at opgive Slesvig uden at være slaaet i Krigen, vilde være et ulykkeligt Varsel for Danmarks Tilværelse. Efter Istedslaget skriver han, ligeledes til Svend⁶⁷), at ligesaa haardnakket han før „har drevet paa, at dette skulle skee, at vi med hele det Danske Riges Styrke skulde kæmpe til det yderste i Slesvig for Sønder-Jyllands Gienløsning og Besiddelse, ligesaa urokkelig vil jeg paastaae, at nu skal vi, saasnart det er muligt . . . med Glæde stikke Sværdet i Balgen og lade Holsten fare . . .“

Disse Synspunkter for Krigen med Slesvig-Holstenerne kan ikke kaldes ultranationale eller romantiske. Det sande Frisind og den modige Forstand vilde være Udtryk, der bedre karakteriserede Grundtvigs Syn. Man kan jævnføre hans Planer om, hvordan Sønderjylland burde styres⁶⁸), og hans Ord om sit Forhold til Tyskerne: „ . . . deri er mit Tydskerhad kiendelig forskielligt fra *somme andres*, at det udspringer ene

og alene af min Fædernelands-Kiærlighed, og lader sig derfor godt forlige med den *Menneske-Kiærlighed*, hvoraf sand Fædernelands-Kiærlighed kun er en *folkelig* bestemt og farvet Skikkelse. Mit Had følger nemlig *aldrig* Tydskerne *over Eideren*, saa jeg er oprigtig *eiderdansk*, og mit Tydskerhad strækker sig kun til Tydsken forsaavidt den eller han er til Skade for Dansken . . .“⁶⁹). Her afgrænser han tydeligt sit Syn fra „somme andres“ Ultrationalisme. Noget andet er, at han spøgende kan bruge andres Udtryk om ham: „den ultradanske Vartoupræst“⁷⁰)!

Det forholder sig ikke saadan, at Grundtvig ikke anerkender et Diplomatis Betydning. Alle Folk, baade store og smaa, maa finde sig i en vis Afhængighed. Og naar Danskerne skal stræbe at gøre sig saa uafhængige af Tyskland som muligt, da maa det ikke være for at undgaa al Afhængighed, men kun den, Erfaringen har vist er uforenelig med Landets Selvstændighed og naturlige Udvikling. Det er England, Danmark skal søge Tilknytning til⁷¹).

Men der er Ting, Diplomati ikke kan klare, som Flor talte om det paa Rigsdagen, tydeligt inspireret af et „løst Blad“, som Grundtvig d. 11. Maj 1848 lod trykke „om Jyllands Befrielse“. Situationen er den, at man haaber Befrielsen vil kunne ske ad diplomatisk Vej. Men Grundtvig svarer: „Det er enten hjerteløst tænkt eller tankeløst sagt, at vi, naar vi har en Styrke, der kan rykke i Marken, skulde koldsindig beregne, om vi ikke, ved at opsætte Jyllands, det forladte, trofaste Jyllands Befrielse, . . . kunde naae den for lidt bedre Kiøb; thi faaer Nørre-Jylland det Indtryk, at vi betragter det som en nøgen, ubefolket Hede, eller dog som et halvfremmed Land, vi ikke vilde vove stort for at vinde tilbage, da har vi tabt Jyllands Hjerter . . .“

Og naar Grundtvig ser saadan paa Situationens Risiko, maa man erkende Realismen i hans Konklusion: „Derfor raader den Danske Fornuft, der altid, ligesom vor Herre, seer først paa Hjertet, til at vove alt, saasnart som muligt, for at befrie Nørre-Jylland, thi selv om det for Øieblikket mislykkedes, saa sikrede vi os derved dog Besiddelsen af Jyllands Hjerter, som ikke blot maa være hele Danmark dyrebart, men uskatteerligt“⁷²). Man frygtede under Krigen for Grænseflytning til et af Bælterne. Men det er ikke alene Kongerigets geografiske Integritet, Grundtvig slaas for. Hans Frygt gælder den nylig vaagnede og endnu ikke fæstnede Nationalbevidsthed. Derfor maa der kæmpes for de ud-satte Landsdeles „Hjerter“. Og naar Grundtvig forlanger Krigens Genoptagelse, er der som nævnt endnu en Grund: Faren for, at Hærens Moral skal gaa i Opløsning og Folket i Træthed ønske Fred for enhver Pris.

Ogsaa Grundtvig er altsaa Strateg — omend hans Strategi gaar ud fra andre Forudsætninger end Krigsledelsens og Diplomaternes. Det er

forkert at frakende ham Realisme, som Neergaard faktisk gør det i sin Kommentar til Episoden paa Rigsdagen d. 7. Februar ⁷³). Undertiden kan der jo være mere Realisme i „privat Udenrigspolitik“ — for at bruge et moderne Udtryk — end i den, der er autoriseret af Rigsdagsflertallet.

Det var det første Punkt i Grundtvigs første politiske Programtale fra Nyboder: „at faa banket Tyskerne, til de driver af“. Det andet Punkt: „... derpaa med en ægte dansk Grundlov at faa Riget sat i Skik paany“ burde have haft en udførlig Behandling med Henblik paa Grundtvigs Indsats, men en saadan vilde ganske sprænge denne Artikels Ramme, og en kort Oversigt vilde komme til at gentage Professor Poul Andersens udmærkede Afhandling: „Grundtvig som Rigsdagsmand“ ⁷⁴). Jeg vil derfor nøjes med som Supplement til denne at give nogle Glimt fra Grundlovsforhandlingerne med Henblik paa et Nærbillede af Grundtvig mellem sin Tids førende Mænd. Der foreligger ikke mange Erindringer fra andre Rigsdagsmænds Side, men det stenografiske Replikskifte er i sig selv levende nok.

Et lille Glimt er bevaret i nogle Erindringer om Rigsdagsmanden Gaardejer Jens Jensen fra Trunderup. Hans Datter skriver ⁷⁵): „I flere Aar sad han i Folketingssalen Side om Side med Grundtvig. Han undrede sig tit over den Sikkerhed, hvormed Grundtvig kunde faa sagt alt, hvad han vilde, uden at blive kaldt til Orden. Han forstod med megen Snilde at knytte sine vidtgaaende almindelige Udtalelser saaledes til den foreliggende Sag, at Formanden ikke kunde gribe ind. Derimod kunde han udvise en mærkelig Ligegyldighed for Formerne. Ved skriftlige Valg udfyldte han tit Stemmesedlen saaledes, at den blev erklæret for ugyldig. Han fulgte heller ikke altid sine Meningsfæller ved Afstemningerne om Udvalg. Passede de foreslaaede ham ikke, saa stemte han paa dem, han selv syntes om, uden at ænse, at han ofte derved spildte sin Stemme.“

En Modstander bør ogsaa høres. Det er Filosofen Hans Brøchner, en skarp Iagttaget, der har givet ganske korte Rids — ganske vist fra Rigsdagen 1854-55 — af nogle af de prominente Rigsdagsmænd, bl. a. Grundtvig. Portrættet af ham bør ses imellem de andre: „... Hs. Hellighed, Ex-Bispen af Lolland, der denne Gang holder sig temmelig passivt, og helst agerer gennem Andre; Oberst Tscherning, der med en uhyre Selvtilid kaster sig ind i enhver Discussion og mellem en Mængde Selvmodsigelser og Ensidigheder strøer en Mængde gode Tanker ud, af hvilke hver enkelt giver Geert Winther Stof til at spinde en lang Ende; — I. A. Hansen, hvas som en Ragekniv, med et uudslukkeligt Had til

„Embedsmændene“, med den Skarpsynethed for det Mindste, der er eiendommelig for Nærsynede, og med en umaadelig Sikkerhed i De-
batten; — Grundtvig, der gjør sig til en Opgave at være i Minoritet, hvilket lykkes ham uovertræffeligt, og forresten kæmper med Tydskere og Latinere og gjør Forsøg paa at løfte sig op paa et Postament forat modtage vor Tilbedelse . . . Der er ogsaa i Thinget et godt Quantum Caricatur, som vor Ven, Fr. Barfod, hvis Ord have den Egenskab, ligesom en Stormvind at feie Bænkene rene i større og større Omfang, saa at han tilsidst taler for Kakkelovnen og Buddet . . . og saadanne Notabiliteter som Mikkel Rasmussen, der stadig lugter af Brændevin, Peder Knudsen, kaldet Perpendiklen, der fornylig flyttede, fordi man forlangte „4 Skilling mere om Dagen i Kost og Logis“, adskillige Bønder, blandt andet min ene Sidemand, der anser Lommetørklæde for overflødig, eftersom Mennesket fødes med Fingre til det Brug, hvilket han praktisk viser i Salen, hvor jeg dog heldigvis sidder paa hans venstre Side, og da Naturen nu har indrettet Mennesket saaledes, at det snyder Næsen med høire Haand, saa gaar det ud over Smed Søren Jensen Rude, der sidder paa den anden Side af ham . . .“⁷⁶).

Aristokraten Brøchner hævder, at der kun sad faa betydelige Personligheder i det Folketing, hvor han havde Sæde. Det kan i hvert Fald ikke siges om den grundlovgivende Rigsforsamling. Og det var naturligt, at det var Individualiteternes frie Spil, der kom til at præge Arbejdet. Partirammerne var endnu ikke fæstnede. Bedst fungerede Bondevennernes Disciplin. De smaa er jo nødt til at holde tæt sammen. Men ved Afstemningerne ser man Navnene gruppere sig meget afvekslende. Forhandlingerne er præget af stor Saglighed, og det sker endog, at en Rigsdagsmand erklærer, at han er gaaet over til et nyt Standpunkt paa Grund af Argumenternes Vægt!!

Neergaard komplimenterer Forsamlingen for dens Holdning og Tone. Den „danner i mange Retninger en heldig Modsætning til Datidens øvrige konstituerende Forsamlinger“⁷⁷). Dens værste Fejl var Forhandlingernes alt for store Bredde. Engang greb Formanden Prof. Schouw ind og advarede mod lange historiske og filosofiske Indledninger og Udviklinger om, hvad man ikke vilde tale om, og hvorfor man ikke vilde tale derom, ligesom mod Tilføjelser, der løb med, „siden man nu engang havde rejst sig“. Forsamlingen lo ad sine egne Fejl^{77a}).

Formanden tog for Resten lemfældigt paa mange Ting, f. E. naar man greb ind med gode Raad til ham, eller naar man afbrød Taleren. Grundtvig kæmpede under Forhandlingen om Forretningsordenen for Retten til at afbryde — ligesom Tscherning, der formelig lurede paa Afbrydelser. De inspirerede ham! Han selv elskede at afbryde, men engang, da han afbrød Bonden Ole Kirk, replicerede denne med jysk

Urokkelighed: „Hold din Mund du, til jeg faar talt ud!“ Og han fortsatte saa — under Forsamlingens Skoggerlatter ^{77b}).

Grundtvig hadede Forretningsordenen og kaldte den stadig „et Snør-liv med 32 Fiskeben“ (o: Paragraffer) ⁷⁸). „Al den Orden, som kan forenes med Livet, den er god; men ogsaa kun den, som er for de Levende, ikke den, som er for de Døde“ ⁷⁹). Han vilde foretrække Udtrykket „Udretningsorden“, fordi det, det gælder om, er „at faa noget *udrettet*, noget, som kunde blive til Gavn og Glæde for Folket“ ⁸⁰). Han kæmper imod „ethvert Tillæg (o: til Forretningsordenen), der skulde forandre denne Sal til end mere Lighed med en Skole“, f. E. Forslaget om, at Formanden skal have Ret til at fratage det Medlem Ordet, som han to Gange i eet Møde har kaldt til Orden ⁸¹).

Han optager demonstrativt Forslag, som andre frafalder, han forlanger Navneoppraab, som andre opgiver at kræve. Han er afvekslende munter og ømfindtlig. Professor Helweg kunde i Rigsdagstidende have hentet mange Træk til Belysning af hans manio-depressive Psyke!

Forsamlingen var inddelt i 5 Afdelinger, for at Forslagene kunde blive behandlet i mindre Grupper før den offentlige Behandling. Da der engang skulde foretages ny Fordeling, gjorde Grundtvig Nar af den Lodtrækning, hvorved Fordelingen skete. Naar den foregik paa denne tilfældige Maade, mente han, den var overflødig. Han kunde i hvert Fald ikke selv vente sig stort deraf: „Jeg har aldrig været vant til at vinde i Lotteriet . . . men turde jeg ikke gøre det Spørgsmaal til den højtærede Formand, om det maatte være tilladt at bytte.“ (Latter i Forsamlingen) ⁸²). Man kan f. E. tænke sig, at han kunde føle Trang dertil, hvis han kom i Afdeling med Mynster. De to stikker jævnlig til hinanden i Talerne.

Grundtvig blev efterhaanden vant til at stille Ændringsforslag og faa dem forkastet. Det var iøvrigt sjældent, at Rigsdagsmænd uden for Grundlovsudvalget fik væsentlige Ændringer igennem. Det lykkedes for Ørsted 3 Gange, og en enkelt Gang for C. N. Petersen, P. Pedersen, Ploug, Duntzfell, Barfod („Censur . . . kan ingensinde paany indføres“) og Grundtvig: „Offentlighed og Mundtlighed skal, saa snart og saa vidt som muligt, gennemføres ved hele Retsplejen“ ⁸³). Men naar Grundtvig selv om Resultatet af hans Deltagelse i Rigsdagsarbejdet siger, at alle hans Ændringsforslag paa et nær var „tabt bag af Dampvognen“, glemmer han dog at trøste sig med en virkelig Triumf, som han havde i Mødet d. 19. Jan. Da fik hans Forslag nemlig saa at sige hele Forsamlingens Tilslutning! Den muntre Episode hører med i Billedet — baade af Grundtvig og af Rigsdagen ⁸⁴).

Grundtvig har — som konsekvent Purist — foreslaaet Ordet „Ema-

nation“ rettet til „Udstedelse“. Ordføreren mener, Rettelsen er overflødig, men G. holder en stor Anbefalelsestale — i højt Humør. Han er kort forinden blevet grebet i Uopmærksomhed og indleder derfor med nogle Ord om et andet Punkt i Paragrafen — „egentlig kun for at vise, at jeg har baade læst den . . . og at jeg har hørt efter, hvad der er blevet talt derom . . .“. Og saa begrundes han sit Forslag: „ . . . et godt latinsk Ord i en dansk Lov er ikke blot en grov Bommert i Stilen, men ogsaa utaalelig, fordi Loven skal saavidt muligt være tydelig for hele Folket . . .“. „Det er en stor Grundsætning, som jeg her ønsker at lægge hele Forsamlingen paa Hjerter med Hensyn til det aabenbart Fremmede og Udanske i vort Lovsprog“. Om man vil give ham Ret i den foreliggende Sag „maa falde tvivlsomt for mig, der hverken i eller uden for Huset er vant til at faa de fleste Stemmer“. Men i Betragtning af, at Ordet Emanation, der, saaledes som jeg kan forsikre, betyder hverken mer eller mindre end „Udstrømmen“, ej passer saaledes som i det danske Cancellis gyldne Dage paa Love og Forordninger, thi nu *strømme* de ingenlunde ud, de har ondt nok ved at *komme* ud (Latter), og . . . i Betragtning af, at efter Lighedsprincippet [et Sideblik til Tscherning!] ogsaa jeg engang skulde have de fleste Stemmer (Latter), og hvorom jeg kunde sige, som der staar i Comedien „det sker ej nogensinde, hvis det i Dag ej sker“, saa skal jeg haabe, at den ærede Forsamling vil tilraade mit Ændringsforslag: at „Emanation“ forandres til „Udstedelse“ (flere Stemmer Ja! Ja!), som meget tydeligere for danske Folk og meget tækkeligere for danske Love“. (Bravo!) Forslaget blev vedtaget med 142 Stemmer mod 1. Denne ene Stemme kom Grundtvig senere med Bemærkninger om. Han var ikke nem at tilfredsstille!

Man har Indtryk af, at Rigsdagstidende paa sine Steder har poleret Debatten noget. Men eet Sted afspejler den tydeligt Tumult i Salen. Herredsfoged With fra Vejle har med stort Mas og Besvær faaet Lov til at oplæse to Adresser fra de truede Øer Als og Ærø og anmoder Forsamlingen om Tilslutning til at oversende Adresserne til Regeringen som vigtige Aktstykker om Folkestemningen og Kampberedtheden, og Olrik foreslaaer Afvisning, idet man „beslutter at gaa over til Dagsordenen.“ Formanden meddeler, at der er begæret Afslutning af Diskussionen af 15 Medlemmer. Grundtvig: „Men jeg vilde dog bede Forsamlingen om, at den vilde høre et lidet Ord, det skal ikke blive langt . . .“. Flere Stemmer: „Nej, nej, Afstemning.“ Barfod og 14 andre forlanger Afstemning ved Navneopraab, hvad Formanden ved en Misforstaaelse ikke tager Hensyn til, idet han lader Afstemningen foretage. Flere rejser sig og taler for eller imod det skete, og Grundtvig indleder sit Indlæg med at sige om sin Forgænger paa Talerstolen:

„Jeg ved ikke, hvorfor den Herre har Ordet mere end jeg . . .“. Formanden har tabt Styret!

Nu stemmes der saa ved Navneopraab, og det vedtages at slutte Diskussionen. Orlriks Forslag om at „gaa over til Dagsordenen“ skal saa til Afstemning. Grundtvig: „Tør jeg spørge, om der kan gaas over til Dagsordenen, hvor der intet staar paa Dagsordenen.“ (Almindelig Munterhed). Formanden mener, at der altid staar noget paa Dagsordenen, men der opstaar stor Uenighed om Forretningsordenen. Formanden tilbyder at lade Forsamlingen afgøre Spørgsmaalet, Ploug protesterer herimod, og Rée protesterer imod, at Formanden afgør Sagen. Stemmer: „Afstemning! Afstemning! Afstemning!“ Formanden ringer med Klokken. Barfod: „Men hvad er en motiveret Dagsorden? Det er et Begreb, som Rigsdagen ikke kender, og Rigsdagen kan ikke stemme derover.“ En Stemme (Grundtvig): „Det er sandt!“ . . . Krieger: „Til Orden!“ Grundtvig: „Til Orden — ja!“

Endelig bliver Afvisningen af Withs Forslag vedtaget — og Formanden bekendtgør Dagsordenen for næste Møde: „Sagen om Styrmandspatenter“ til endelig Behandling. Denne Sag har man aabenbart at falde tilbage paa, hver Gang Grundtvig har bragt Salen i Ophidselse.⁸⁵⁾

Det var Grundtvig, der kaldte Søren Kierkegaard: en udmærket Haarkløver. Men selv kunde han i Debatten paa Rigsdagen drive Fortolkningskunsten til dens Grænse⁸⁶⁾. Madvig beskyldte ham for Juristeri. Det var Grundtvig, han sigtede til, da han engang sagde: „Der drives i denne Sag et vist Juristeri af Folk, der dels ikke synes selv at være de bedste Jurister og dels ikke at nære det bedste Sind til Jurister“⁸⁷⁾. Grundtvig tager Handsken op: „. . . disse Folk kan efter Sammenhængen ikke være andre end de gode Venner, Rigsdagsmanden for Præstø Amts 4. Distrikt og Skribenten N. F. S. Grundtvig, een for begge og begge for een.“ Herimod protesterer dog Barfod, idet han gør opmærksom paa, at Ministeren ogsaa havde gjort Rigsdagsmanden fra Møen (ham selv) den Ære at fremstille ham som et Eksempel paa, „hvad man turde vove at byde nærværende Forsamling“⁸⁸⁾.

Undertiden maa man dog bøje sig for hans Skarpsindighed. Ordføreren for Værnepligtsloven maa erkende at være i Besiddelse af en mindre skarp Hukommelse, og at Grundtvigs Betragtninger vil faa megen Indflydelse paa Udformningen af en bestemt Paragraf⁸⁹⁾. Men gentagne Gange lider hans Ændringsforslag Nederlag over for Juristerne, der kræver et mere koncist Lovsprog. Han kan da heller ikke dy sig for at give dem et Hib, naar Lejlighed gives. Da Talen er om Nævningeinstitutionen, erindrer Grundtvig om, at det er en gammel

dansk Indretning, ikke blot en engelsk. Ragnar Lodbrog indførte 12 Danemænd, der skulde dømme i alle saadanne Sager, hvorved han, som Krøniken siger, „vilde fri Folket for alle de slemme Ting og Følger, som Juristerne og Processens Medfør kunde udsætte det for.“ Der fik Juristerne den! Grundtvig har en udviklet Evne til at slutte sin Tale virkningsfuldt.

Det sker dog, at hans egne tager Afstand fra ham, naar han selv bliver for juridisk spidsfindig. Under den følgende Rigsdagssamlings Behandling af Pensionsloven hævder Grundtvig en haardtrukken Fortolkning af Grundloven og modtager da et anonymt Brev fra sin Fætter, Lægen Professor O. L. Bang: „Nej, nu kan jeg sku ikke længer holde paa dig. Din sidste Fægtning angaaende Pensioner viser til Fulde, at du er splittergal og vel gør bedst i snarest at age med Vognen til — Bistrup.“ [o: St. Hans] ⁹⁰).

Der er vel ingen af den grundlovgivende Rigsdags Medlemmer, der har kaldt paa saa forskellige Stemninger i Forsamlingen som Grundtvig — fra den hjerteligste Munterhed til Raseri. Nogle Eksempler er givet i det foregaaende, og de kunde suppleres med mange. Et Citat af en tilfældig Tale: „At den sidste ærede Taler anser det for nødvendigt at beskyldte os alle for Uvidenhed, fordi vi ikke kan være enige med ham, synes mig ikke at være ganske parlamentarisk (Latter)“ ⁹¹). Der er ikke mange — om nogen — der oftere af Stenograferne faar suppleret deres Indlæg med denne Parentes. Men faa volder ogsaa større Staahej. En Tale af ham afbrydes f. E. med Stenografens Kapitulation: „Den uagtet Formandens Ringen med Klokkerne stedfindende og tiltagende Larm gjorde det umuligt at høre Slutningen af dette Foredrag, der endelig afbrødes af Formanden med den Bemærkning, at det ikke kunde tilstedes Taleren at inlade sig paa nogen Diskussion“ ⁹²). Det var Grundtvigs Modstand mod den almindelig Værnepligt, der var Anledningen, og det var vel Bondevennerne, der larmede op. Til Gengæld var det vel ogsaa dem, der afbrød ham med Bifaldsraab under hans store Angreb paa Grundlovskomiteens Forslag om at fastslaa, at intet maa læres „som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden.“ Nogle Udsnit af denne Tale antyder i Glimt den Sangbund, der var i Folket for Grundtvigs Kamp mod den af Enevældens Tid prægede Statskirke, ja hans Kamp for Frihed overhovedet: „Efter alt, hvad jeg kender enten til Christendommen selv eller til dens Historie, da er den saa langt fra at ville paa nogen Maade indskrænke Trosfriheden, at den meget mere paa det Allerstærkeste begrunder den; det er efter min fulde Overbevisning aldrig den ægte, aldrig den oprindelige, men altid kun en falsk, altid kun en selvgjort Chri-

stendom, som stræber efter at faa et Rige af denne Verden (Hør ham! Hør ham!). Det er altid saa, og enhver, som blot ved, at de Christne til alle Tider selv har krævet den fuldstændige Frihed for deres Tro og Gudsdyrkelse, maa jo ogsaa kunne indse, at dersom Christendommen vilde nægte andre samme Frihed, da baade forbrød den sin Frihed og forstyrrede tillige selv det Frihedselement, hvori den ene kan aande, leve og trives (Christelig talt! hør! hør!) . . . den hele Verdenshistorie lærer, at hvor denne Frihed fattedes, der kunde ikke nogen borgerlig Frihed ret slaa Rødder eller bære Frugt, derfor, om ikke for dens egen Skyld, saa dog for al borgerlig og menneskelig Friheds Skyld skulde man stræbe at faa den saa fuldstændig som mulig, og naar man vil kyse os fra denne Frihed ved at opregne den Mængde Farer, som den skulde kunne medføre, skal vi bære os ad, som naar nogen vilde kyse Livet af os ved at opregne og afmale alle de Farer, som Menneskelivet unægtelig er udsat for fra Vuggen til Graven, — ligesom vi da aldrig burde svare andet end: „Livet duer til alt, og Døden til intet, derfor vil vi beholde Livet og søge at undgaa og gennemgaa dets Farer, saa godt vi kan,“ saaledes skal vi ogsaa svare her: „Friheden duer til alt godt, Trældommen duer til intet godt i Aandens Verden, derfor vil vi have Friheden med alle dens Farer““. Grundtvig forlader Talerstolen, mens Bravoraabene slaar ham i Møde⁹³). Efter hans Replik til Madvig i Anledning af dennes Afvisning af „Skolen i Soer“ lyder der ulovlige Bifaldsraab fra Tilhørerpladserne⁹⁴).

Grundtvig havde haabet at faa indføjet et Ord i Grundloven om Trykkefrihed, „om Aandens og Ordets Frihed i Riget, en Ytring, som aandede Varme“ som et „Budskab til Efterslægten“. I sin Anbefalelses-tale siger han til Slut: „Her staar . . . den gamle nordiske Friskytte i Tankens og Ordets Verden . . . i det Haab, at den danske Grundlov skulde dog bære et lille Spor deraf, at han var med til at raadslaa om den, og dersom ikke engang Grundlovens Ytringer om Ordets Frihed skal bære noget Spor af hans Delagtighed, maa jo Efterslægten tro, at Forsamlingen ikke havde det mindste tilovers for den frie Kunst, som han har øvet, og dog vilde det efter min Overbevisning ingenlunde være saa, thi det er snarere saa, at Forsamlingen har tilgivet ham mangan en stødende Ytring og hvad den kaldte overflødige Ord for den nordiske Frihed, hans Tale aandede, og for det Livs Skyld, som altid kun kan lykkes og trives ved Frihed; derfor skal jeg endnu paa det Sidste tage mig den Frihed at anbefale den dette mit Ændringsforslag.“ Det forkastedes med 96 mod 16⁹⁵).

Dette var d. 9. Maj. Grundtvig ser her tilbage paa sit Forhold til Forsamlingen. Naar han trøster sig med, at den har tilgivet ham „mangan en stødende Ytring,“ kan han bl. a. have tænkt paa et

Sammenstød med Juristen Krieger, Ordføreren for Grundlovskomiteen, der havde afvist Grundtvigs Forslag om en foreløbig Deling af Rigsdagen efter By og Land med almindelig Valgret og fælles Afstemning i Finanssager. Det var et af hans Forsøg paa at mægle mellem Befolkningsgrupperne, — at forhindre, at Bøndernes Ord skulde drukne i de dannedes Talestrøm, og at Borgernes og de dannedes Stemmer skulde drukne i de 90 ^o/_o, der udgjordes af det brede Folk. Krieger svarede, at „hele Adskillelsen mellem Bønder og Ikke-Bønder, som man almindelig opfatter den“ forekom ham at være aldeles forældet. Irriteret over hans akademiske Mangel paa Realisme svarede Grundtvig spydigt igen med følgende Indledning: „Imens jeg var lille, da husker jeg godt, at de store tog mig om Ørerne og løftede mig i Vejret til en højere Anskuelse, og det kaldte de „at se Køgehøns“, men uagtet den ærede Ordfører allerede flere Gange aandelig har gjort det samme Forsøg med mig (Latter), er det dog ikke lykkedes ham, ventelig, fordi jeg er blevet gammel og tung, og [lige saa lidt] i Dag, da han vilde lære mig med faa Ord, hvor aldeles det skulde have undgaaet mig, hvad han fra sit høje Standpunkt saa klart . . .“ Han venter intet Resultat af sit Forslag og har kun talt, „fordi jeg har den Tro, at man skal gøre sit bedste, uden at spørge, hvad Frugter deraf kan komme, saa naar jeg ser noget, som kan være mit Fædreland til Gavn og afværge Skade, og jeg har vundet en Plads i Rigsforsamlingen og Frihed til at tale, da skal jeg efterlade Vidnesbyrd om, at jeg ikke har skyet Modsigelse og Misforstand for at gøre mit bedste.“ Det gnistrer mellem de to ikke alene politiske, men ogsaa aandelige Modstandere. Men Krieger afslutter Debatten med at sige: „Den ejendommelige Forhandlingsmaade, som den ærede Rigsdagsmand, der nu satte sig, har tilladt sig, skal ikke bringe mig til at glemme den Agtelse, jeg skylder Forsamlingen, eller den Agtelse, jeg skylder Danmarks Skjald, Nicolai Frederik Severin Grundtvig“⁹⁶).

Krieger var sikkert enig med Dirckinck-Holmfeld i, at Skjalden ikke burde have været Politiker. Men hvor besværlig og lidet egnet for den nødvendige Forhandlen sig frem Grundtvig end har været, saa har hans politiske Virke dog sat sig stærke Spor. Professor Poul Andersen paaviser, hvordan han ofte har været forud for den grundlovgivende Rigsforsamling med sine Tanker Der var virkelig Fremtidspolitik i dem, ikke blot Skjaldesyner. Han sammenblandede ikke Kategorierne. Ligesom han ikke vilde „prædiike paa Tinge“⁹⁷), optraadte han heller ikke som „Skjald“ paa Rigsforsamlingens Talerstol. Kun een Gang citerede han Vers. Det var i Polemik med Scavenius, „Danmarks sidste Herremand“, der gjorde et Forsøg paa at undgaa Grundlovsudkastets Placering af Kongen som en „Nikkedukke“.

Grundtvig havde tidligere polemiseret mod Scavenius i samme Anledning: „Dersom [Kongen] er et Hoved højere end Folket og et Hoved højere end selve Ministrene, da vil han ogsaa beholde sin Indflydelse; og nu er det Spørgsmaalet, om man ogsaa kunde ønske, at han skulde beholde den, naar han var et Hoved lavere. (Hør!)“⁹⁸). Nu ved den endelige Behandling afviser han igen Scavenius. Og han slutter sin Tale saaledes: „Der er meget, som er optaget i Udkastet, og meget, som ventelig vil gaa igennem, ligesom en hel Del allerede er gaaet igennem, som jeg er langt fra at bifalde; der er Fejl i Udkastet, ligesom det hele vistnok i mine Tanker langtfra er nogen stor og glædelig Grundvold, lagt til en fremtidig folkelig Styrelse og Folkelivets Udvikling, men det hviler dog paa Grundsætningen om en ansvarlig Regering og om Folkestemmens rette Betydning i det heles Udvikling, og dette mener jeg er den gamle Grundlov i Danmark, vel uskreven hidtil, men dybt, jeg haaber uudslettelig indpræntet i det danske Folks Hjerter, og intet af det, som kommer til at staa paa Papir, det er jeg vis paa, intet af det vil rokke den, og jeg skal derfor ikke sige mere ved denne Lejlighed end blot minde om, hvad den gamle — og som jeg haaber uudslettelige Grundlov er, og jeg beder om Tilladelse til at minde om det i et lille Vers, skønt det er taget af en Vise, jeg selv har gjort:

Kongehaand og Folkestemme,
 Begge stærke, begge fri,
 De har haft i Danmark hjemme,
 Mange Hundred' Aar før vi.
 Trods al Brøst, al Frygt og Fare
 Gid det vinde maa og vare,
 Skabe i et gyldent Aar
 Gamle Danmark gode Kaar“⁹⁹).

Som bekendt kunde han ikke stemme for Grundloven, men han vilde heller ikke stemme imod den: „Det maatte være blevet i Lag med dem, hvis Anskuelse jeg allermindst kunde dele,“ — f. E. netop Scavenius. Han forudser, hvordan der vil komme Strid mellem Folketing og Landsting, og skriver til Sønnerne om sit Motiv til ikke at stemme for Grundloven: „Dette „Landsting“, som Pengemændene, naar de gjør dem lidt Umage, strax kan bemægtige sig, gjorde da ogsaa, at jeg umulig kunde stemme for en Grundlov, hvis Flouhed og Farveløshed, jeg ellers skulde søgt, saa vidt mueligt, at forlige mig med“¹⁰⁰).

Grundtvig tager et Overblik over sin Deltagelse i den grundlovgivende Rigsdags Forhandlinger i et Brev til Johan d. 22. Marts 1849: „... Det er et efter Omstændighederne nødvendigt Skuespil, hvori

jeg frivillig har paataget mig at spille med paa det Vilkaar ei at skulle spille andre end mig selv, og da det immer har staaet tvivlsomt for mig, hvor vidt jeg vilde faa Lov til at nyde denne min utabelige, min værgeløse Ret, saa skønner jeg paa at den dog i det hele uden Knur er blevet mig indrømmet, og *har* Gud skee Lov! den Tro, at selv naar vi synes kun at være Skuespillere, saa føles det dog, naar vi er Mennesker og Mænd, som vil noget godt, veed hvad vi vil og tør hvad vi skal . . .

I Grunden har jeg da, som i det hele altid, et godt Haab, og langt mere Dristighed til at sige og gjøre, hvad jeg anseer for godt og gavnligt, end nogensinde før . . . " ¹⁰¹).

EFTERSKRIFT

Red. har ment, at nogle Foredrag om Grundtvig som Politiker, holdt ved det grundtvigske Arbejdskonvent paa Kerteminde Højskole i Sommeren 1947, i Anledning af Grundlovsjubilæet burde fremkomme i Grundtvig-Studier 1949. Under den nødvendige Omarbejdelse og Udvidelse er en Del Fællesstof med Prof. Poul Andersens Afhandling om „Grundtvig som Rigsdagsmand“ strøget, hvad der bevirker, at min Artikels Overskrift er for omfattende i Forhold til dens Indhold. Hvad Grundtvigs Indsats under Lovgivningsarbejdet angaar, maa jeg henvise til Prof. Poul Andersens Afhandling, og hvad hans Modsætningsforhold til Nationalliberalismen angaar, anbefales en udmærket Artikel af Vilhelm Krarup i Tidehverv Maj 1943: „Grundtvig og Nationalliberalismen“.

KILDEHENVISNINGER

Benyttede Forkortelser:

- D = „Danskeren“ I—IV.
 Br. = Breve til og fra N. F. S. Grundtvig udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig I—II.
 Si. = N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Trearskrigen udgivet af Ingeborg Simesen.
 Brun = H. Brun: Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnedsløb I—II.
 P. R. = H. F. Rørdam: Peter Rørdam 1—IV.
 sp. = Spalte i „Beretning om Forhandlingerne i Rigsdagen 1848—49“ . (Ortografien ikke bibeholdt.)
 Rø. = F. Rønning: N. F. S. Grundtvig I—IV.
 Neerg. = Niels Neergaard: Under Junigrundloven I—II.
 L. K. D. = L. K. D. [Poul Frederik Barfod]: Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie 1849.

¹⁾ Vilhelm Birkedal: Personlige Oplevelser II 56. ²⁾ til det flg. D. I 74 ff.
³⁾ Br. II 457. ⁴⁾ D. I 78. ⁵⁾ D. I 84 ff. ⁶⁾ Haandbog i N. F. S. Grundtvigs Skrifter v. Borup og Schrøder II S. XIV. ^{6a)} D. II 97. ⁷⁾ Si. 77. Til det flg.: P. R. II 98 ff. ⁸⁾ Si. 89. ⁹⁾ Si. 101 f. ¹⁰⁾ Gunni Busck, udg. af H. Bech, 2. Udg. 318. ¹¹⁾ Si. 77 ff. ¹²⁾ Si. 126. ¹³⁾ Si. 50. ¹⁴⁾ Si. 90. ¹⁵⁾ Si. 103. ¹⁶⁾ Brun I 303 ff. ¹⁷⁾ ib. 309 ff. ¹⁸⁾ Si. 129. ¹⁹⁾ Si. 82. ²⁰⁾ D. I 449 ff. ²¹⁾ Si. 128. ²²⁾ Si. 141. ²³⁾ til det foregaaende: sp. 11—14. ²⁴⁾ sp. 29. ²⁵⁾ Si. 131. ²⁶⁾ D. I 490 ff. ²⁷⁾ D. I 555. ²⁸⁾ Si. 137. ²⁹⁾ „Fædrelandet“ 16. Okt. 1848. ³⁰⁾ D. I 501. ³¹⁾ Si. 133. ³²⁾ P. R. II 112. ³³⁾ P. R. II 108 ff. ³⁴⁾ D. I 553. ³⁵⁾ P. R. II 114. ³⁶⁾ D. I 554 ff. ³⁷⁾ D. I 545 ff. ³⁸⁾ D. I 558. ³⁹⁾ D. I 559. ⁴⁰⁾ D. I 560. ⁴¹⁾ Rø. IV² 38 f. ⁴²⁾ Folketingstidende 1851—52 sp. 5193 f. ⁴³⁾ Fr. Barfod: Et Livs Erindringer 199. ⁴⁴⁾ ib. 21. ⁴⁵⁾ ib. 112. ⁴⁶⁾ Si. 232. ⁴⁷⁾ Br. II 217. ⁴⁸⁾ Br. II 461. ⁴⁹⁾ P. R. II 141. ⁵⁰⁾ P. R. II 143. ⁵¹⁾ P. R. 144. ⁵²⁾ Folketingstidende 1852 sp. 5235. ⁵³⁾ P. R. III 142. ⁵⁴⁾ P. R. III 129. ⁵⁵⁾ Grundtvig: Kirkelige Lejlighedstaler 143. ⁵⁶⁾ ib. 144 f. ⁵⁷⁾ sp. 253. ⁵⁸⁾ Neerg. I 395. ⁵⁹⁾ ib. 396. ⁶⁰⁾ sp. 255, 591 og 808 ff. ⁶¹⁾ sp. 1439 f. ⁶²⁾ sp. 1450 ff. ^{62a)} sp. 2271. ⁶³⁾ Neerg. I 398 f. ⁶⁴⁾ ib. 789. ⁶⁵⁾ D. I 91 f. ⁶⁶⁾ Si. 90. ⁶⁷⁾ Si. 419. ⁶⁸⁾ D. I 179 ff. ⁶⁹⁾ D. I 351. ⁷⁰⁾ D. I 71. ⁷¹⁾ bl. a. D. I 273 ff. ⁷²⁾ cit. efter D. I 196 f. ⁷³⁾ Neerg. I 398 f. ⁷⁴⁾ Poul Andersen: Grundtvig som Rigsdagsmand og andre Afhandlinger 1940. ⁷⁵⁾ Grundtvigske Hjem i det 19. Aarh. v. Holg. Begtrup S. 32. ⁷⁶⁾ H. Brøchner og Chr. K. F. Molbech, en Brevveksling S. 157 f. ⁷⁷⁾ Neerg. I 399 f. ^{77a)} sp. 1095. ^{77b)} ikke refereret i Rigdagstidende (!), men i L. K. D. S. 94. ⁷⁸⁾ sp. 319. ⁷⁹⁾ sp. 291. ⁸⁰⁾ ib. ⁸¹⁾ sp. 379. ⁸²⁾ sp. 411. ⁸³⁾ L. K. D. 75 f. ⁸⁴⁾ sp. 970 f., 985. ⁸⁵⁾ sp. 839 ff. ⁸⁶⁾ jvf. Rø. IV² 18. ⁸⁷⁾ sp. 793 f. ⁸⁸⁾ sp. 1236 og 1238. ⁸⁹⁾ sp. 793 f. ⁹⁰⁾ Rø. IV² 18. ⁹¹⁾ sp. 2318. ⁹²⁾ sp. 1424. ⁹³⁾ sp. 3069 f. ⁹⁴⁾ sp. 439. ⁹⁵⁾ sp. 3219 f., 3225. ⁹⁶⁾ sp. 2267 ff. ⁹⁷⁾ Landstingstidende, overord. Samling 1866 S. 121. ⁹⁸⁾ sp. 1797. ⁹⁹⁾ sp. 2873 f. ¹⁰⁰⁾ Si. 268. ¹⁰¹⁾ Si. 219.